

بررسی آسیب‌ها و اهداف نظام قانون‌گذاری ایران

در بیانات امام(ره) و مقام معظم رهبری

مسلم آقای طوق^۹

درآمد

عموماً در کشورهای مختلف پارلمان‌ها بخشی از برنامه کاری خود را با استناد به آنچه شاید بتوان منویات دولت نامید، تنظیم می‌کنند. بارزترین نمونه در این خصوص، سنت پارلمانی انگلیس و «کشورهای مشترک‌المنافع»^{۱۰} است که در آغاز دوره قانون‌گذاری، بیانات سلطنتی^{۱۱} که در جلسه دوم پارلمان خطاب به نمایندگان قرائت می‌شود، مورد توجه قرار می‌گیرد. چنین سستی در کشورهای جمهوری نیز وجود دارد. چنان‌که رئیس‌جمهور آمریکا در آغاز هر دوره کنگره، در جلسه مشترک مجلسین، خطابه‌ای^{۱۲} را در ارتباط با وضعیت کشور ارائه می‌کند که در آن به بیان برخی از برنامه‌های کاری دولت می‌پردازد. چنین رویه‌ای در کشورهای پادشاهی همچون هلند، نروژ، سوئد، تایلند، مالزی و جمهوری‌هایی همانند ایالات متحده آمریکا و فیلیپین، جاری است.

این سخنرانی‌ها معمولاً حوزه‌های مختلفی را دربر می‌گیرند. برای نمونه فرماندار کانادا در آغاز نخستین نشست کاری چهل و یکمین پارلمان این کشور، به نیابت از ملکه الیزابت دوم، موارد متعددی را مورد توجه قرار داده و آن‌ها را به عنوان اولویت‌های کاری دولت قلمداد کرده است: اشتغال، رشد اقتصادی، رفع کمبودها، حمایت از خانواده، امور دفاعی، امنیت و وحدت ملی، مقابله با جرائم و اعمال شرارت‌آمیز، حمایت از صنایع و مسائل مربوط به پاسخ‌گویی دولت.^{۱۳} مطالعه این موارد نشان می‌دهد که ذکر این موارد به عنوان برنامه‌کاری دولت به شمار می‌رود و پارلمان با تبدیل آن‌ها به قانون، در جهت اجرای آن‌ها گام برمی‌دارد.

در خصوص موضوع سیاست‌های کلی قانون‌گذاری و جهت‌گیری‌هایی که مجلس شورای اسلامی و سایر نهادهای دخیل باید در امر قانون‌گذاری داشته باشند، آراء و اندیشه‌های حضرت امام خمینی(ره) و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی به عنوان یک منبع بسیار غنی قابل توجه است. هر دو ایشان در

۹- استادیار دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

۱۰- Commonwealth of Nations

۱۱- Speech from the Throne

۱۲- با عنوان (State of Union Address)

۱۳- سایت رسمی پارلمان کانادا متن تمامی بیانات سلطنتی را از سال ۱۸۶۷ تاکنون ارائه می‌کند:

دیدارهای مختلفی که با نمایندگان دوره‌های مختلف مجلس شورای اسلامی و همچنین در بیاناتی که در جاهای دیگر داشته‌اند و در پیام‌های خود، خط‌مشی‌ها و سیاست‌های گوناگونی را برای نظام قانون‌گذاری کشور ترسیم کرده‌اند.

با توجه به اینکه سیاست‌های کلی نظام در امر قانون‌گذاری پس از تدوین باید به تأیید و تصویب مقام معظم رهبری برسند، شایسته است که در تدوین آن از این منابع استفاده شود. از طرف دیگر، همان‌طور که خواهیم دید، مواردی که در این بیانات مورد اشاره واقع شده‌اند، در اغلب موارد عصاره و جان‌مایه همه آن مواردی است که نظام قانون‌گذاری کشور برای ارتقای وضعیت خود و رفع کاستی‌هایی که هم اکنون از آن رنج می‌برد، به آن‌ها نیازمند است. بدین منظور مطالب خود را در دو بند سامان داده‌ایم. در بند اول به بررسی آراء و اندیشه‌های حضرت امام و در بند دوم به مطالعه اندیشه‌های مقام معظم رهبری پرداخته و موارد مستخرج از این بیانات را طی چند شماره مورد اشاره قرار خواهیم داد.

بررسی سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری در بیانات امام (ره)

با مطالعه بیانات امام خمینی(ره) که در آن‌ها به نوعی به نظام قانون‌گذاری کشور و یا ویژگی‌های یک مجلس شورای اسلامی اشاره شده است، با مواردی مواجه می‌شویم که گویا از نظر ایشان اهمیت اساسی برای نظام جمهوری اسلامی ایران دارند؛ زیرا در اغلب موارد از باب «فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى» تکرار و مورد تأکید دوباره واقع شده‌اند. اندیشه‌های حضرت امام(ره) در ارتباط با قانون و قانون‌گذاری از آن‌جا اهمیت دارد که به عنوان نمونه اندیشه ناب اسلامی در این حوزه به شمار می‌رود که هرچند رگه‌هایی از آن پیش‌تر توسط دیگر علما و فقهای شیعه همچون نائینی و مدرس مطرح شده بود، ولی هرگز انسجام و پختگی مباحث امام را نداشتند.

نگاهی به آراء و اندیشه‌های امام در زمینه قانون و قانون‌گذاری و نقش مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد که مهم‌ترین دغدغه ایشان در این خصوص نشأت گرفته از فضای انقلاب اسلامی و شعارهای بنیادی آن است. دوری از نظام قانون‌گذاری طاغوتی و سیر به سمت قانون‌گذاری اسلامی و توجه به محرومان و تأکید به رعایت عدالت اجتماعی، از جمله موارد مهمی هستند که در بیانات و پیام‌های ایشان به وفور مورد توجه واقع شده‌اند. علاوه بر این دو مسئله مهم و اساسی، در بیانات دیگری که از ایشان درباره قانون و نظام قانون‌گذاری در دست است، به موارد دیگری نیز اشاره شده است که می‌توان تمامی آن‌ها را به شکل زیر خلاصه کرد:

۱) لزوم توجه به موازین و ارزش های اسلامی در قانون گذاری

بی تردید امام بیش از هر چیز دیگر به اسلام می اندیشید. سرکوب و منکوب کردن آموزه های اصیل اسلام در طول بیش از نیم قرن نظام قانون گذاری مدرن در ایران در دوران مشروطه را می توان مهم ترین عامل خیزش مردم مسلمان ایران و سرنگونی نظام طاغوتی پهلوی در سال ۱۳۵۷ دانست. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در چنین فضای انقلابی تدوین شد و تزریق آموزه ها و مقررات اسلامی در کالبد نظام، یکی از آشکارترین رسالت هایی بود که قانون اساسی بر دوش حاکمان جدید نهاده بود. امام به عنوان راهبر اصلی ماشین انقلاب، بیش از هر کس دیگری به این مهم اهمیت می داد و بیش از همه در این باره می اندیشید و تلاش می کرد. قسمت اعظم سخنانی که از ایشان ثبت شده است، صبغه تبلیغ اسلامی دارد و به همین دلیل نباید تعجب کرد که در مورد نظام قانون گذاری نیز بیشترین تاکید ایشان بر اسلامی کردن قوانین و رعایت هر چه بیشتر مقررات اسلامی است. در زیر به عنوان نمونه به چند مورد از بیانات و پیام های ایشان که در طول سال های پس از انقلاب صادر شده اند و در آن ها به مسئله اسلام تاکید شده است، اشاره می شود:

۱. ایشان در بیانات خود با حضور نمایندگان دوره اول مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۵۹/۳/۴ به لزوم رعایت اسلام در قانون گذاری ها تاکید کرده اند:

«... (بدانید) که در پیشگاه خدای تبارک و تعالی هستید و باید برای اسلام و برای احکام اسلام - که به ما منت گذاشته است و همه پیروزی های ما به واسطه اوست - خدمت بکنیم و با کمال قدرت خدمت بکنیم. خوف این معنا را نداشته باشید که اگر در مجلس شما یک مطلبی را بگویید، پیش روشن فکرها این خوب نیست. شما نماز هم اگر بخوانید بعضی از این روشن فکرها پیششان خوب نیست. شما اگر دعا هم بخوانید بعضی از این ها پیششان خوب نیست. من نمی گویم همه روشن فکرها، روشن فکر خوب در همه طبقات هست. اما آن هایی که از اولی که این جمهوری اسلامی خواست پایش را بگذارد توی این مملکت، مخالفت کردند و آن هایی که به اسم خدمت به خلق می خواهند نگذارند این جمهوری اسلامی تحقق پیدا بکند. شما خوف هیچ کس را نداشته باشید؛ نه خوف چپی ها را داشته باشید، نه خوف راستی ها را داشته باشید. (راهنمای) شما در مسائل، قانون اساسی است و اسلام و قانون اساسی هم تابع اسلام است. باید به اسلام فکر بکنید».^{۱۴}

۲. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۵۹/۳/۷ به مناسبت افتتاح اولین دوره مجلس شورای اسلامی خطاب به نمایندگان این دوره صادر کرده اند، به مسئله عدم مخالفت قوانین با احکام شرع توجه فرموده اند:

«لازم است طرح هایی که در مجلس می گذرد، مخالف با احکام مقدسه اسلام نباشد و با کمال قدرت، با پیشنهاد های مخالف با شرع مقدس که ممکن است از روی نا آگاهی و غفلت طرح شود، شدیداً مخالفت

۱۴- خمینی، روح اله (امام) (۱۳۸۵) صحیفه امام (مجموعه آثار امام خمینی)، تهران: مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی (ره)، ج ۱۲، ص ۳۴۹.

نمایید و از قلم‌های مسموم و گفتار منحرفین هراسی نداشته باشید...»^{۱۵}

۳. ایشان در بخشی از بیانات خود که به تاریخ ۱۳۶۱/۱۱/۴ در جمع نمایندگان مجلس شورا در ارتباط با رسالت، جایگاه و عملکرد مجلس افاضه کرده‌اند، به لزوم تبعیت از راه مستقیم اسلام تاکید کرده‌اند:

«آنچه من آرزو دارم این است که ما و شماها که در مرکز قانون‌گذاری هستید و از همه مهم‌تر محل شماسست و دیگران هم که مابعد این واقع هستند، تحت تأثیر هیچ مکتبی واقع نشویم... ما باید راه مستقیم اسلام را بگیریم و مطالعات اسلامی داشته باشیم، یا از کسانی که مطالعات اسلامی دارند یاد بگیریم... اگر یک مکتب انحرافی، ما را در تحت تأثیر خودش قرار بدهد، ما از اسلام غافل شده‌ایم... ما باید درصدد این معنا باشیم که اگر رأی به یک پیشنهادی می‌دهیم، توجه بکنیم که ما تحت تأثیر یک مکتبی از مکتب‌های دنیا واقع نشویم. ما تحت تأثیر قرآن باشیم، تحت تأثیر احادیث از ناحیه پیغمبر صلی الله علیه و آله باشد»^{۱۶}

۲) لزوم توجه به محرومان و نیل به عدالت اسلامی

مستضعفان قشر مورد علاقه امام بودند. ایشان به بهانه هر مناسبتی درباره آن‌ها سفارش می‌کرد و تلاش برای بهبود وضعیت آن‌ها را هم‌چون جهاد در راه خدا می‌دانست. حتی ایشان در سخنرانی خود که در تاریخ ۱۳۵۷/۱۲/۱۰ برای اقشار مختلف مردم ارائه کردند، اعلام نمودند که «اسلام در خدمت مستضعفان است»^{۱۷}. در همین راستا ایشان در توصیه‌های خود درباره قانون و نظام قانون‌گذاری، رعایت حال محرومان و مستضعفان را به عنوان یکی از سیاست‌های کلی نظام تلقی می‌کند. در زیر به چند نمونه از این تأکیدات اشاره شده است:

۱. ایشان در صدر پیام مورخ ۱۳۵۹/۳/۷ که به مناسبت افتتاح اولین دوره مجلس شورای اسلامی خطاب به نمایندگان این دوره صادر کرده‌اند، به لزوم رعایت عدالت اجتماعی توجه فرموده‌اند:

«شما دوستان محترم، نماینده ملتی هستید که جز به اسلام بزرگ و عدالت الهی - اسلامی فکر نمی‌کنند و انتخاب شما برای پیاده نمودن عدالت اسلامی است که در طول سلطنت ظالمانه و غاصبانه رژیم شاهنشاهی، از آن محروم بودند... ببینیم شما و دولت منتخب شما با ملت مستضعف که به حرکت انقلابی هم ما را از انزوا خارج نمود، چه خواهید کرد...»^{۱۸}

۱۵- همان، ج ۱۲، ص ۳۶۲.

۱۶- همان، ج ۱۷، ص ۲۴۹.

۱۷- همان، ج ۶، ص ۲۷۱.

۱۸- همان، ج ۱۲، ص ۳۶۲.

همچنین در ادامه و در بند ۲ همین پیام اعلام می‌کنند:

«امید آن است که رسیدگی به حال مستضعفین و مستمندان کشور که قسمت اعظم ملت مظلوم را دربر می‌گیرد، در رأس برنامه‌ها قرار گیرد...»^{۱۹}

در بند ۸ نیز اعلام می‌کنند:

«طرح‌ها و پیشنهادهایی که مربوط به عمران و رفاه حال ملت خصوصاً مستضعفین است، انقلابی و با سرعت تصویب کنید...»^{۲۰}

۲. ایشان در وصیت‌نامه الهی-سیاسی خود مجدد به بحث حمایت از محرومان و مستضعفان توجه کرده و آنان را مورد سفارش قرار داده است:

«و به مجلس و دولت و دست‌اندرکاران توصیه می‌نمایم که قدر این ملت را بدانید و در خدمت‌گزاری به آنان خصوصاً مستضعفان و محرومان و ستمدیدگان که نور چشمان ما و اولیای نعم همه هستند و جمهوری اسلامی رهاورد آنان و با فداکاری‌های آنان تحقق پیدا کرد و بقای آن نیز مرهون خدمات آنان است، فروگذار نکنید.»^{۲۱}

۳) همکاری و وحدت؛ نه جناح بازی

امام که همواره با تکیه بر بینش اسلامی به مسائل سیاسی می‌نگریست، درباره جناح‌بندی‌ها و حزب‌بندی‌های رایج زمان نیز به تکرار آموزه‌های اسلامی روی می‌آورد و به آن‌ها فرا می‌خواند. ایشان تاکید می‌کنند که تمامی ارگان‌های نظامی و تمامی اشخاصی که به نحوی از انحا برای نظام اسلامی کار می‌کنند باید به حفظ وحدت بینادیشند و هرگز مجاز نیستند به خاطر منافع حزبی و سیاسی خود، اختلاف ایجاد کرده و یا به اختلافات موجود که ممکن است ریشه در مسائل غیرسیاسی داشته باشد، دامن بزنند. از منظر سیاسی امام، سنت لیبرالیستی-سکولار حزب‌سالاری که در آن احزاب مجازند بر روی کاستی‌ها و ضعف‌های احزاب رقیب تکیه و مذاقه کنند، ممنوع است و هدف تنها خدمت به اسلام است. در زیر به چند نمونه از سخنان امام در این زمینه اشاره شده است:

۱. ایشان در پیام مورخ ۱۳۵۹/۳/۷ که به مناسبت افتتاح اولین دوره مجلس شورای اسلامی خطاب به نمایندگان این دوره صادر کرده‌اند، به لزوم رعایت احترام و آداب اسلامی در روابط سیاسی تاکید فرموده‌اند:

۱۹- همان.

۲۰- همان.

۲۱- همان، ج ۲۱، ص ۴۱۲.

«لازم است در مذاکرات (مجلس) و برخورد آراء بطور آرام و با احترام متقابل عمل شود، نه مثل دوره‌های رضاخان و بعد از آن و لازم است از دسته‌بندی‌ها و جهت‌گیری‌های غیراصولی برای کوبیدن طرف مقابل جدا احتراز شود که تنها حل مسائل در محیط آرام امکان‌پذیر است...»^{۲۲}

در ادامه نیز می‌فرمایند:

«... ویژگی این مجلس و محیط کشور در این دوره ایجاب می‌کند که مجلس و دولت هماهنگ شود تا بر مشکلات کشور فائق آیند و هیچ‌یک از نهادهای جمهوری اسلامی خصوصاً مجلس و رئیس‌جمهوری و دولت برای یکدیگر و دیگران کارشکنی نکنند و خود را بطور جدی در خدمت اسلام و کشور درآورند تا خدای متعال آنها را پشتیبانی فرماید...»^{۲۳}

۴) حفظ استقلال و عدم تمایل به شرق و غرب

به دست آوردن استقلال و حفظ آن یکی از الزامات بنیادی سیاسی در اندیشه امام محسوب می‌شود؛ زیرا از نظر ایشان یکی از عواملی که باعث شد رژیم شاه از بین برود، دست نشانده بودن آن رژیم و تکیه به قدرت‌های غرب و شرق بود. برای مثال ایشان در سخنرانی خود در ۱۴/۱۰/۱۳۵۸ و ابستگی رژیم پهلوی به بیگانگان را چنین تبیین می‌کنند: «کوشش کردند که از همه جهات این مملکت را به آسیب برسانند... یک دانشگاه استعماری درست کرده بودند برای ما که جوان‌های ما... به نفع دیگران بیشتر صحبت می‌کردند تا به نفع خودشان... ما عقیده‌مان این شده است که غیر از غرب دیگر کسی نیست... ما باید وابسته باشیم یا به شرق و یا به غرب... خودمان می‌توانیم سرپا بایستیم... ما ترجیح می‌دهیم به اینکه از این تمدنی که ما را فاسد دارد می‌کند دست برداریم و برسیم به یک زندگی بسیط انسانی... خودمان کم‌کم خودکفا خواهیم شد... همه‌اش غرب نیست»^{۲۴}. به همین خاطر، در اغلب موارد که امام درباره نظام قانون‌گذاری جمهوری اسلامی ایران صحبت کرده‌اند، به لزوم کسب و حفظ استقلال و عدم هراس از قدرت‌های استکباری جهان تاکید کرده‌اند:

۱. ایشان در پیام مورخ ۱۳۵۹/۳/۷ که به مناسبت افتتاح اولین دوره مجلس شورای اسلامی خطاب به نمایندگان این دوره صادر کرده‌اند، به ایستادگی در مقابل قدرت‌های شرق و غرب توجه فرموده‌اند:

۲۲- همان، ج ۱۲، ص ۳۶۳.

۲۳- همان.

۲۴- صحیفه امام، ج ۱۲، ص ۱۹؛ به نقل از نوازی، بهرام (۱۳۸۴). «تبیین بر نه شرقی، نه غربی؛ بررسی شعارهای اصلی مطرح شده در انقلاب اسلامی،

زمانه، شماره ۴۲-۴۱، ص ۶۵.

«شما منتخبین مجلس که از پشتیبانی جدی ملت عزیز برخوردارید، باید با کمال قدرت در مقابل قدرت‌های شیطانی که در رژیم دست‌نشانده سابق حاکم بر سرنوشت ما بودند، بایستید و از هیچ قدرتی غیر از قدرت خداوند قادر نهراسید و جز به مصالح کشور به چیز دیگری فکر نکنید. متوجه باشید که در خارج از مجلس با صحنه‌سازی‌ها و اغفال، چه بسا چپ‌گرایان و یا راست‌گرایان و یا ریشه‌های فاسد رژیم سابق طمع کنند که با نفوذ در مجلس، مقاصد شوم اجانب را تحمیل نمایند. باید همه با هوشیاری در طرح‌ها و مسائل روز دقت فرمایید و از کید دشمنان به خدای تعالی پناه ببرید...».^{۲۵}

همچنین در ادامه نیز در یکی از بندهای دیگر با تاکید بیشتر بر همین مسئله اعلام کرده‌اند:

«سیاست نه شرقی و نه غربی را در تمام زمینه‌های داخلی و روابط خارجی حفظ کنید و کسی را که خدای نخواست به شرق و یا به غرب گرایش دارد، هدایت کنید و اگر نپذیرفت، او را منزوی نمایید و اگر در وزارتخانه‌ها و نهادهای دیگر کشور چنین گرایشی باشد که مخالف مسیر اسلام و ملت است، اول هدایت و در صورت تخلف، استیضاح نمایید که وجود چنین عناصر توطئه‌گر در رأس امور یا در قطب‌های حساس، موجب تباهی کشور خواهد شد».^{۲۶}

۲. ایشان در پیام خود خطاب به نمایندگان مجلس به مناسبت گشایش دومین دوره مجلس به تاریخ ۱۳۶۳/۳/۷، به مسئولیت مقابله با سیاست‌بازی‌های غرب و شرق و لزوم پیاده کردن احکام اسلامی تاکید و اعلام کرده‌اند:

«قهرماً مسئولیت‌هایی که چنین مجلسی دارد، بسیار بزرگ است: مسئولیت مقابله با سیاست‌بازی‌های غرب و جناح سرمایه‌داری آن و دیکتاتوری شرق و قطب کمونیستی آن. این مجلسی است که باید سیاست‌نه شرقی و نه غربی را در جهان دو قطبی اجرا کند و احکام سیاسی و اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی اسلام را که به طاق فراموشی سپرده شده بود و قرن‌ها منزوی بود به صحنه آورد و چنین مجلسی است که قدرت روحی مافوق عادی و قدرت تشخیص مسائل پیچیده جهان و قدرت تصمیم‌گیری‌های قاطع بی‌گرایش به دو قطب الحادی و سرمایه‌داری را لازم دارد. قدرتی که اگر همه جهان در مقابل آن به سوی باطل روند، بی‌وحشت به سوی حق رود. قدرتی که جوسازی‌ها و شایعه‌پردازی‌ها را به هیچ شمارد...».^{۲۷}

۲۵- همان، ج ۱۲، ص ۳۶۳.

۲۶- همان، ج ۱۲، ص ۳۶۴.

۲۷- همان، ج ۱۸، ص ۴۶۳.

۵) بهره‌گیری از توان کارشناسی دولت و سایر نهادها

مجلس شورای اسلامی با آن‌که از اشخاص منتخب مردم تشکیل می‌شود و به همین خاطر، دارای مشروعیت مردمی است، ولی لزوماً دارای جایگاه علمی نیست. ممکن است اعضای کمی از مجلس دارای تخصص در زمینه‌های مختلف باشند. حال آن‌که ایفای وظیفه خطیر قانون‌گذاری نیازمند برخورداری از دانش و توان علمی لازم در زمینه‌های متعدد است. حل این تعارض، به واسطه استفاده از توان کارشناسان بیرون از مجلس صورت می‌گیرد. بدین معنا که مجلس در تمامی مواردی که تخصص لازم را ندارد، می‌تواند از وجود کارشناسانی که در بدنه دولت و یا بخش خصوصی فعالیت می‌کنند، بهره‌برداری کند. امام در سخنان و پیام‌های خود به این نکته اشاره کرده و نسبت به آن تاکید کرده‌اند:

۱. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۶۷/۳/۷ خطاب به نمایندگان مجلس شورای اسلامی به مناسبت افتتاح سومین دوره صادر کرده بودند، به لزوم بهره‌گیری از کارشناسان و توان کارشناسی شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام تاکید کرده‌اند:

«امیدوارم این مجلس با هماهنگی و همدلی نمایندگان و نیز با همسویی و ارتباط قوی با مدیران و مجریان و کارشناسان و همچنین با استفاده از نظریات و مشورت با شورای محترم نگهبان، بتواند گام‌های بلندی در حل معضلات محرومین و پابره‌نه‌ها بردارد و در تنگناها و موانع، از قدرت و قاطعیت و سرعت عمل مجمع تشخیص مصلحت که پشتوانه عظیم و با برکت و پر ثمری برای کشور ماست، بهره‌مند شود...»^{۲۸}

۲. ایشان در پیام خود خطاب به نمایندگان مجلس به مناسبت گشایش دومین دوره مجلس به تاریخ ۱۳۶۳/۳/۷، به ضرورت تمتع مجلس شورای اسلامی از وجود کارشناسان زبده در هر زمینه‌ای اشاره کرده‌اند:

«چنین مجلسی در کمیسیون‌های مختلفش کارشناسان و متخصصان متعهد و زبردست لازم دارد. هرچند برای مشورت در هر رشته خصوصاً در سیاست خارجی و نیز سیاست اقتصادی که امروز از اهم امور است، از اشخاص کاردان دعوت کنند و چون مقصد همه انشاءاله پیشرفت احکام اسلام و خدمت به بندگان خدای متعال است، باید از این‌که از خارج مجلس استمداد می‌کنند خوش‌وقت باشند...»^{۲۹}

۲۸- همان، ج ۲۱، ص ۵۱

۲۹- همان، ج ۱۸، ص ۴۶۳

۶) انجام مطالعات به هنگام قانون‌گذاری

قانون‌گذاری فرآیند بسیار پیچیده‌ای است که علاوه بر دانش و تخصص زیاد، به دقت و تتبع نیز نیاز دارد. قانون‌گذاری از روی هوس، بدون آن‌که مبنای درستی داشته باشد و بدون آن‌که مطالعه‌ای بر روی آن صورت گرفته باشد، می‌تواند هزینه‌های بسیار زیادی را بر جامعه تحمیل کند. امام با شناخت جامعی که نسبت به این مسئله داشتند، در چند مورد به لزوم انجام مطالعات قانون‌گذاری و دقت در تدوین و تصویب قوانین تاکید کرده‌اند:

۱. ایشان در سخنانی که در جمع نمایندگان مجلس و مسئولین بنیاد ۱۵ خرداد در ارتباط با مجلس و اهمیت آن در تاریخ ۱۳۶۲/۳/۱۴ ارائه کردند، به دقت در قانون‌گذاری تاکید کرده‌اند:

«مسائل علمی همانطوری که آن دقت‌های بسیار ارزنده را لازم دارد، مسائل سیاسی کمتر از آن نیست؛ برای این‌که مسائل سیاسی، مقدرات کشور، در دست آن‌هایی هست که این مسائل را می‌خواهند تفکر کنند. آقایان در فکر این معنا نباشند که زیاد طرح بدهند و زیاد از مجلس بگذرد؛ در فکر این باشند که خوب طرح بدهند و خوب از مجلس بگذرد. یعنی همان‌طوری که بنای اهل علم است که در هر مسئله‌ای دقت می‌کنند، جست‌وجو می‌کنند و مباحثه می‌کنند، مجادله می‌کنند، در این مسائل هم باید این‌طور باشد که سر و ته مطلب به طور کافی مورد بررسی قرار بدهد، مورد دقت قرار بگیرد و با دقت و همت زیاد مسائل طرح بشوند، در مجلس که آمد یک مسئله پخته از حیث جهات مختلف باشد که راهگشا باشد برای این کشور و مشکلات این کشور».^{۳۰}

۲. ایشان در پیام مورخ ۱۳۶۳/۲/۲۲ خود خطاب به نمایندگان نخستین دوره مجلس شورای اسلامی در بیان ویژگی‌های مجلس اسلامی، به لزوم برخورداری نمایندگان مجلس شورای اسلامی از تخصص علاوه بر تعهد تاکید کرده‌اند:

«و مجرد اینکه این آدم یک آدم خوبی است خیلی، اول وقت نمازش را می‌خواند و نماز شب می‌خواند، این برای مجلس کفایت نمی‌کند. مجلس اشخاص سیاسی لازم دارد، اشخاص اقتصاد دان لازم دارد، اشخاص سیاست‌مدار لازم دارد، اشخاص مطلع بر اوضاع جهان لازم دارد. باید تعهد به اسلام باشد و موافقت با جمهوری اسلامی باشد، لکن این مسائل هم باشد. در یک مجلس باید همه چیز باشد؛ در این کمیسیون‌های مجلس از امور ارتشی و کشاورزی و اقتصاد و همه چیز بحث می‌شود، باید مطلع باشند این‌ها... آن‌هایی که در این کمیسیون‌ها هستند باید اشخاصی باشد در بینشان که عالم به اقتصاد باشد، عالم به امور کشاورزی باشد، عالم به امور اداری باشد، عالم به مسائل جهانی باشد».^{۳۱}

۳۰- همان، ج ۱۷، ص ۴۷۱

۳۱- همان، ج ۱۸، ص ۲۸۴.

۷) توجه به ضرورت‌های واقعی و تلاش برای رفع مشکلات کشور

۱. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۶۷/۳/۷ خطاب به نمایندگان مجلس شورای اسلامی به مناسبت افتتاح سومین دوره صادر کرده بودند، در ارتباط با رسالت و وظایف مجلس می‌فرمایند:

«انشاء‌الله نمایندگان محترم مجلس، سنگینی بار مسئولیت و رسالت خود را در این امر خطیر احساس کرده و می‌کنند و به خوبی دریافته‌اند که نظام و مردم از آنان چه انتظاری دارند که باید گفت مجموعه خواسته‌ها و انتظارات اسلامی مردم از مجلس، رفع گرفتاری‌ها و محرومیت‌ها و دگرگونی در نظام پرپیچ و خم اداری کشور، از انتظارات به حقی است که باید آن‌ها را جدی گرفت و نمایندگان محترم مجلس قبل از پرداختن به لوایح و تبصره‌ها و مواد غیرضروری به فکر مسائل اصلی و کلیدی کشور باشند و براساس اسلام عزیز در کمیسیون‌ها با طرح قوانین و لوایح به سمتی حرکت کنند که مشکلات اساسی کشور مرتفع و سیاست‌های زیربنایی کشور در امور فرهنگی و اقتصادی و اجتماعی و سیاسی در راستای کمک به محرومین و رفع استضعاف، مدون و به‌مورد اجرا درآید...»^{۳۲}

۸) ساده‌سازی قوانین و امور اداری

ساده‌سازی قوانین و حل پیچیدگی‌های امور اداری، علی‌رغم عنوان و هدفی که دارد، خود یکی از پیچیده‌ترین موضوعاتی است که نظام‌های مختلف حقوقی با آن درگیر هستند. قوانین مغلق و پیچیده بیش از آن‌که به سود جامعه باشد، بیشتر مردم را سردرگم کرده و در اغلب موارد، باعث پایمال شدن حقوق آن‌ها می‌شود. امام که دغدغه اصلاح انقلابی نظام را در همه شئون اداری، سیاسی، فرهنگی و غیره داشتند، بارها به این مسئله تاکید کرده و آن را از وظایف مجلس شورای اسلامی برشمرده است. در زیر به چند مورد اشاره شده است:

۱. ایشان در پیام مورخ ۱۳۵۹/۳/۷ که به مناسبت افتتاح اولین دوره مجلس شورای اسلامی خطاب به نمایندگان این دوره صادر کرده‌اند، به اجتناب از کاغذبازی‌ها و تصویب قوانین دست و پاگیر توجه فرموده‌اند:

«از نکته‌سنجی‌ها و تغییر عبارات غیرلازم که موجب تعویق امر است، اجتناب کنید و از وزارتخانه‌ها و مأموران اجرا بخواهید که از کاغذبازی‌ها و غلط‌کاری‌های زمان طاغوت اجتناب کنند و رفاه ملت مظلوم و عقب‌افتادگی‌های آن‌ها را به طور ضربتی تحصیل و ترمیم کنند... در ادارات دولتی، قوانین دست و پاگیری که در مجالس غیرقانونی رژیم سابق به تصویب رسیده و موجب تعویق یا تعطیل امور شده و می‌شود و جامعه را به تنگ آورده است، به‌طور انقلابی لغو کنید - گرچه خود لغو است - و به جای آن‌ها قوانین مترقی را که رفاه ملت در آن‌ها به بهترین وجه ملاحظه شده باشد، جایگزین گردانید...»^{۳۳}

۳۲- همان، ج ۲۱، ص ۵۱

۳۳- همان، ج ۱۲، ص ۳۶۴

۲. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۶۷/۳/۷ خطاب به نمایندگان مجلس شورای اسلامی به مناسبت افتتاح سومین دوره صادر کرده بودند، به مسئله نظام پر پیچ و خم اداری و لزوم رفع آن اشاره کرده‌اند:

«ان شاء‌الله نمایندگان محترم مجلس، سنگینی بار مسئولیت و رسالت خود را در این امر خطیر احساس کرده و می‌کنند و به خوبی دریافته‌اند که نظام و مردم از آنان چه انتظاری دارند که باید گفت مجموعه خواسته‌ها و انتظارات اسلامی مردم از مجلس، رفع گرفتاری‌ها و محرومیت‌ها و دگرگونی در نظام پر پیچ و خم اداری کشور، از انتظارات به حقی است که باید آن‌ها را جدی گرفت».^{۳۴}

۹) احترام به حقوق اقلیت‌ها

احترام به حقوق اقلیت، از شاخصه‌های مردم‌سالاری دینی است که در اسناد بین‌المللی حقوق بشر نیز مورد شناسایی واقع شده است. پیامبر اسلام (ص) از همان روزهای نخست که در مدینه ساکن شدند، قراردادهایی با اهل کتاب منعقد کردند تا براساس آن قراردادها با آن‌ها رفتار مسالمت‌آمیز داشته باشند. در طول تاریخ اسلام، رفتار کریمانه مسلمانان با اهل کتاب ثبت و ضبط شده است. حتی اولین نمونه‌های عملی نظارت قضایی بر اعمال دولت در اسلام، در ارتباط با رفتار مسلمانان با غیرمسلمین از اهل کتاب بوده است. امام به عنوان فقیهی اسلامی و با بهره‌گیری از همین سنت فکری، در اولین سال‌های انقلاب اسلامی که مشکلات بسیار فراوانی در انواع جهات انقلاب نوپای اسلامی را دربر گرفته بود، به این مسئله توجه کرده و مجلس را به لزوم رعایت حقوق اقلیت دعوت کرده است:

۱. ایشان در مصاحبه‌ای که در تاریخ ۱۳۵۷/۸/۱۰ با رادیو-تلویزیون اتریش در ارتباط با علل ترک عراق و مهاجرات به پاریس داشتند، به لزوم رعایت حقوق اقلیت‌ها در مجلس قانون‌گذاری کشور تاکید کرده‌اند: «با قیام انقلابی ملت، شاه خواهد رفت و حکومت دموکراسی و جمهوری اسلامی برقرار می‌شود. در این جمهوری یک مجلس ملی، مرکب از منتخبین واقعی مردم، امور مملکت را اداره خواهند کرد. حقوق مردم - خصوصاً اقلیت‌های مذهبی - محترم بوده و رعایت خواهد شد».^{۳۵}

۲. ایشان در پیام مورخ ۱۳۵۹/۳/۷ که به مناسبت افتتاح اولین دوره مجلس شورای اسلامی خطاب به نمایندگان این دوره صادر کرده‌اند، به رعایت رفاه اقلیت‌های مذهبی توجه فرموده‌اند:

«مجلس جمهوری اسلامی همان‌سان که در خدمت مسلمین است و برای رفاه آنان فعالیت می‌نماید، برای رفاه و آسایش اقلیت‌های مذهبی که در اسلام احترام خاصی دارند و از قشرهای محترم کشور هستند، اقدام

۳۴- صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۵۱

۳۵- صحیفه امام، ج ۴، ص ۲۴۴.

و فعالیت می‌نماید و اساساً آنان با مسلمانان در صف واحد و برای کشور خدمت می‌کنند و در صف واحد، از تمام ارزش‌ها و مآثر آن برخوردار می‌باشند...»^{۳۶}

بررسی سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری در بیانات مقام معظم رهبری

مقام معظم رهبری که از پیش از انقلاب اسلامی در پست‌های مختلف انقلابی حضور داشته‌اند، هم قانون‌گذاری در شورای انقلاب و مجلس شورای اسلامی را تجربه کرده‌اند و هم در کسوت رئیس‌جمهور منتخب ملت به مدت هشت سال از نزدیک با مشکلات اجرایی آشنا شده‌اند. به همین خاطر اندیشه‌های ایشان درباره زوایای مختلف قانون‌گذاری و امور اجرایی همواره از ارزش و اهمیت خاصی برخوردار است. همچنین ایشان دوران‌های مختلفی از انقلاب اسلامی را درک کرده‌اند و به همین خاطر تجربیات انقلابی ارزنده‌ای در این خصوص دارند. از دوران اولیه انقلاب اسلامی گرفته تا جنگ و سازندگی و اصلاحات و دوران پس از آن تاکنون هر کدام اقتضائات و الزامات خاصی داشتند که ایشان به واسطه حضور پررنگ در تمامی این دوران‌ها به عنوان رئیس‌جمهور و رهبر، می‌توانند آموزه‌های ارزشمندی را به ما در هر زمینه‌ای از جمله قانون و قانون‌گذاری ارائه کنند.

مسائل و مباحثی که ایشان در مواقع مختلف و به مناسبت‌های گوناگون درباره قانون و نظام قانون‌گذاری مطرح کرده‌اند، دو دسته است. در دسته نخست مواردی قرار می‌گیرد که پیش‌تر توسط امام راحل مورد اشاره واقع شده بودند. از جمله لزوم توجه به موازین و ارزش‌های اسلامی، لزوم توجه به محرومان و نیل به عدالت اجتماعی و حفظ وحدت و اجتناب از جناح‌بازی هم در فرمایشات امام و هم در فرمایشات مقام معظم رهبری تکرار شده‌اند. با فاصله گرفتن از سال‌های آغازین انقلاب و بالندگی روزافزون کشور در همه زمینه‌ها و ظهور و بروز نیازهای جدیدتر، ایشان بر مسائل دیگری نیز تاکید کرده‌اند. آنچه در زیر آمده است، برخی از مهمترین مواردی است که ایشان در سخنرانی‌ها و پیام‌هایی که به مناسبت‌های مختلف صادر کرده‌اند، به آن‌ها تاکید شده است.

۱) لزوم توجه به موازین و ارزش‌های اسلامی در قانون‌گذاری

۱. ایشان در بیانات خود که در دیدار با رئیس و مسئولان قوه قضائیه در تاریخ ۱۳۶۸/۶/۲۰ اظهار داشته‌اند، به این مسئله تاکید کرده‌اند که ملاک قوانین شرع است:

«در حال حاضر، ما قوانین متناقض و خلاف شرع و مبهم داریم. آن‌چه که خلاف شرع است، اعتبار ندارد. ملاک قانون، شرع است. اگر واقعاً در قوانین نقصی داریم، از این بُعد نقص را برطرف کنیم. باید ابهام قوانین مبهم و تناقض قوانین متناقض برطرف بشود. باید ضد اسلام‌ها، اسلامی بشود».^{۳۷}

۲. ایشان در بیاناتی که در مراسم پنجمین سالگرد ارتحال حضرت امام(ره) در تاریخ ۱۳۷۳/۰۳/۱۴ اظهار داشته‌اند، به لزوم رعایت موازین اسلامی در قانون‌گذاری‌ها تاکید کرده‌اند:

«دولت و ملت، راه خدا و راه اسلام را حفظ کنند. مسئولین کشور مردم را لحظه‌ای فراموش نکنند... ملت هم این راه را- راه اسلام، راه قرآن، راه دین خدا و راهی را که امام بزرگوار در پیش پای ما گذاشته است- با قدرت و شجاعت پی‌گیرد».^{۳۸}

۳. ایشان در بیانات خود که در تاریخ ۱۳۷۱/۰۳/۲۰ در دیدار نمایندگان دوره چهارم مجلس شورای اسلامی اظهار کرده‌اند، به مسئله تلاش برای خدمت به اسلام اشاره فرموده‌اند:

«این هم یک دیدگاه است برای رفتن به مجلس شورای اسلامی که کسی تلاش کند تا بتواند به اسلام خدمت کند؛ به مردم خدمت کند و استعداد خود را در این‌جا در معرض آزمایش الهی و مردمی قرار دهد».^{۳۹}

۴. ایشان در بیانات خود که در تاریخ ۱۳۷۵/۹/۱۹ در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران به مناسبت عید سعید مبعث مطرح کرده‌اند، به لزوم استقرار احکام و مقررات الهی اشاره کرده‌اند:

«جهت حکومت، جهت و سمت‌گیری این قدرتی که تشکیل شده است، حتماً باید به سمت آن هدف‌ها و آرمان‌ها و آرزوهایی باشد که شعار آن داده شده است و داده می‌شود و در متن قرآن و احکام اسلامی وجود دارد. اگر در آن جهت نبود، بلاشک حکومت منحرف است. معیار این است که عدالت اجتماعی و

۳۷- مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی (۱۳۸۷) حدیث ولایت (لوح فشره مجموعه رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی)، نسخه دوم، تهران: دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌اله خامنه‌ای.

۳۸- همان.

۳۹- همان.

نظم متکی بر قانون به وجود آید و مقررات الهی همه جا مستقر شود».^{۴۰}

۵. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۶ به مناسبت آغاز به کار هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به پایبندی نمایندگان به سوگندی که در مقابل اسلام خورده‌اند دعوت نمودند:

«شما گزیده مردمی می‌باشید که دلبستگی خود به نظام اسلامی و ارزش‌های والای آن را به اثبات رسانده‌اند. تعهدی که از این‌گزینش بر ذمه شما است، در اصول قانون اساسی و به‌ویژه در سوگند نمایندگی به روشنی تبیین شده است. به اهمیت، عمق و ابعاد این سوگند در همه حال پایبند باشید».^{۴۱}

۶. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۷ به مناسبت آغاز به کار نهمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به لزوم تخلق به اخلاق اسلامی و معیار اسلامی بودن جهت سنجش یک مجلس موفق تأکید کرده‌اند:

«مجلس شورای اسلامی یک رکن اساسی کشور و نظام اسلامی است. همه آن‌چه در نظام اسلامی برجسته و شاخص است باید در مجلس تبلور و انعکاس یابد؛ ایمان، شجاعت، پیشگامی، ایستادگی بر مبنای نظام، ایستادگی در برابر دشمنان، روزآمدی و نوآوری، وحدت و انسجام ملی، کار و تلاش فداکارانه، به میدان آوردن همه ظرفیت فردی و جمعی، نشانه‌هایی است که می‌توان یک مجلس موفق را با آن شناسایی کرد».

۷. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۵/۱/۴ در دیدار با مردم مشهد و زائران حضرت علی‌بن موسی‌الرضا(ع) در صحن حضرت امام خمینی(ره) ایراد کردند، به مسئله اسلام تأکید داشتند:

«مواظب باشید که چه کسی را به مجلس شورای اسلامی می‌فرستید... کسانی را بفرستید که فدایی اسلام باشند. بدانند که فقط اسلام درد این کشور و ملت را درمان خواهد کرد و بس. کسانی را بفرستید که تجربه داشته باشند و گول نخورند. با نام لیبرالی و تحت عنوان آزادی نخواهند پایه تفکر اسلامی را در این کشور بلرزاند و سست کنند. باید این نوع افراد به مجلس شورای اسلامی بروند. این‌ها می‌توانند در مقابل دشمنان سینه سپر کنند و از شما دفاع نمایند».

۴۰- همان.

۴۱- همان.

۲) لزوم توجه به محرومان و نیل به عدالت اسلامی

۱. ایشان در بیاناتی که در مراسم پنجمین سالگرد ارتحال حضرت امام(ره) در تاریخ ۱۳۷۳/۰۳/۱۴ اظهار کرده‌اند، به مسئله مستضعفان تاکید کردند:

«در خلال حرکت عظیم برنامه بازسازی، قشرهای مستضعف مورد توجه دقیق قرار گیرند...».

۲. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۶/۱/۱ در اجتماع بزرگ مردم در صحن امام خمینی(ره) مرقد مطهر اما رضا(ع) داشتند، به لزوم رعایت عدالت اجتماعی تاکید کرده‌اند:

«حال که بحمداله کشور در راه سازندگی حرکت می‌کند، از عدالت (اجتماعی) غفلت نکنند و میدان برای سوءاستفاده کنندگان باز نشود. مسئولان قضایی با استحکام دادگاه‌ها و دستگاه‌های قضایی؛ مسئولان اجرایی با دقت در سپردن مسئولیت‌ها و کارها و طرح‌ها و ثروت‌ها به افراد امین؛ مسئولان قوه مقننه و نمایندگان مجلس شورای اسلامی با وضع قوانین مناسب، باید این زمینه را فراهم کنند.».

۳. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۹/۲/۱۴ در دیدار کارگران و معلمان به مناسبت روز جهانی کارگر و سالگرد شهادت استاد مطهری افاضه فرمودند، به لزوم کاهش فاصله طبقاتی و رعایت عدالت اجتماعی اشاره و تاکید کرده‌اند:

«قبل از انقلاب فاصله بین فقیر و غنی یک امر اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شد. کسی جرأت نمی‌کرد بگوید بالای چشم‌تان ابروست. انقلاب اسلامی آمد و راه عدالت اجتماعی را باز و مسیر را هموار کرد. اما ما باید عمل کنیم، آن کسی که قانون می‌گذارد، آن کسی که تصمیم می‌گیرد و آن کسی که برنامه‌ریزی می‌کند، باید ملاحظه عدالت اجتماعی را بکند.»^{۴۲}

۴. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۶ به مناسبت آغاز به کار هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به کم کردن فاصله غنی و فقیر دعوت نموده‌اند:

«در اهداف والای اسلامی که خدای متعال برای ما معین کرده باید ذوب شد، در واقع در ملت باید ذوب شد. به این هدف‌ها و به آن نقطه اوج و والا چشم بدوزید. اسلام، عزت ملی، استقلال، عدالت اجتماعی و کم کردن فاصله‌ها بین طبقات جامعه؛ امروز ما به این‌ها خیلی نیاز داریم. یک قانون شما می‌تواند شکاف بین فقیر و غنی را عمیق‌تر کند؛ می‌تواند هم مقداری این را جمع کند. باید دنبال این باشید که این فاصله را کم و این شکاف را پر کنید.»^{۴۳}

۴۲- همان.

۴۳- همان.

۵. ایشان در پاسخ یکی از سئوالاتی که در تاریخ ۱۳۷۸/۹/۱ در دیدار دانشجویان دانشگاه شریف مطرح شد، به تکلیف نهادهای مختلف در قبال مسئله عدالت اجتماعی اشاره کردند:

«من یک عقیده جدی دارم که بحث عدالت اجتماعی باید تعقیب شود. شکی در این نیست و بارها هم این را گفته‌ام. متها آن کسی که باید تعقیب کند، بنده نیستم؛ دستگاه‌های قضایی و دستگاه‌های دولتی هستند که بایستی دنبال کنند. یک مقدار از این قضیه باید به برکت قوانین خوب حل شود؛ یک مقدار باید به برکت اجرا حل شود؛ یک مقدار هم باید به برکت بازرسی دستگاه‌های برتر و بالاتر حل شود؛ یعنی دستگاه‌های دولتی، نسبت به بخش‌های زیرمجموعه خودشان...».

۶. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۷ به مناسبت آغاز به کار نهمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، عدالت را یکی از اهدافی دانستند که قانون‌گذار باید برای نیل به آن تلاش کند:

«در دهه پیشرفت و عدالت، همه قوانین باید به تحقق این دو شاخص عمومی کمک کند و با نگاه بلندمدت، گستره‌ای هرچه طولانی‌تر و پهناورتر داشته باشد.».

۳) همکاری و وحدت؛ نه جناح بازی

۱. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۷۵/۳/۱۱ به مناسبت افتتاح دوره پنجم مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به وضوح تاکید کرده‌اند که تجزیه مجلس قانون‌گذاری به چپ و راست، فاقد معنای مقبول است:

«مجالس کشورهای غربی همچنان که از لحاظ اخلاق سیاسی، صلاحیت آن را ندارند که الگو قرار گیرند، از لحاظ ترکیب سیاسی نیز لزومی ندارد که در کشور بزرگی چون ایران که از لحاظ اخلاق و سیاست و ارزش‌های متعالی، از منبع فرهنگی سرشاری برخوردار است، مورد تبعیت و تقلید واقع شوند. تعبیرهای چپ و راست یا اصرار بر وجود احزاب سیاسی در مجلس قانون‌گذاری و مانند این‌ها، سوغات‌های بی‌ارزشی است که شأن مجلس شورای اسلامی بالاتر از پذیرش کورکورانه آنها است.».

۲. ایشان در پیامی که به تاریخ ۱۳۸۳/۳/۶ به مناسبت آغاز به کار هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کرده‌اند، به شدت از گفتار و کرداری که به فرسایش نظام بیانجامد، منع نموده‌اند:

«هر گفتار و کرداری در مجلس که به فرسایش نظام و برافروختن چالش‌های جناحی بیانجامد، همبستگی ملی را سست و دشمن را به نفوذ در صفوف ملت و مسئولان امیدوار کند، مردم را از کارگشایی نمایندگان خود نومید و در راست‌گویی آنان به تردید افکند، بی‌گمان در سمتی مخالف با وظیفه نمایندگی است.».

نماینده مجلس در این صورت وکیلی بی‌موکل و نشسته بر اریکه‌ای ناسزاوار است».^{۴۴}

در ادامه همین پیام مجدداً به لزوم حفظ وحدت و همدلی تاکید شده است:

«ارتباط منطقی با قوای دیگر بر پایه همکاری و همدلی، وظیفه مهم دیگر مجلس است. کمال این وظیفه آن‌گاه تحقق می‌یابد که با اعمال نظارت قانونی و نهادینه ساختن پاسخگویی در دیگر قوا که وظیفه دیگر مجلس است، همراه شود. تعامل و تفاهم با شورای محترم نگهبان که خود بخشی از قوه مقننه است، البته در اولویت قرار دارد. ارتباط با صاحب‌نظران محیط‌های علمی و عملی و بهره‌گیری از تجربه‌ها و اندیشه‌های ارزشمند آنان نیز به غنای مجلس که بحمداله خود دارای ترکیبی علمی و کارشناسی و تخصصی است، خواهد افزود».^{۴۵}

۳. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۸ به مناسبت آغاز به کار نهمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به لزوم رعایت همکاری و اجتناب از ایجاد تشنج سیاسی فراخوانده‌اند:

«همکاری حقیقی و صمیمی با قوای دیگر و پرهیز از چالش‌های ناموجه نیز یک شاخص مهم دیگر و دارای سهمی تعیین‌کننده در اتحاد ملی است که دلسوزان کشور همواره بر آن پای فشرده و منافع عمومی و جاهت چهره ملت ایران در چشم جهانیان را در گرو آن دانسته‌اند. این توصیه عیناً به دیگر قوای کشور و همه اشخاص و نهادهای مسئول نیز متوجه است. همه باید قانون را فصل الخطاب بدانند».

۴. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۲۴ در دیدار با نمایندگان دوره نهم مجلس شورای اسلامی داشتند، به لزوم حفظ وحدت و همدلی و اجتناب از اختلاف دعوت کرده‌اند:

«به نظر من امروز از جمله مسائل مهمی که ما در کشور به آن نیاز داریم، اتحاد است... باید در جهت مصالح عالیه کشور، بین دستگاه‌ها همدلی وجود داشته باشد؛ این باید بروز کند... من خواهش می‌کنم به این مسئله توجه کنید؛ هم در درون مجلس بین خود دوستان که در مجلس هستید، هم در بین مجلس و قوای دیگر -قوه مجریه و قوه قضائیه- این اتحاد و اتفاق را حفظ کنید و بدانید که این ملت، این کشور، این نظام، این جهت‌گیری، بشارت داده به توفیق و پیروزی است؛ این لطف خدا است، سنت‌های الهی این را اقتضاء می‌کند».

۴۴- همان.

۴۵- همان.

۴) حفظ استقلال قوه مقننه

یکی از مفاهیمی که مقام معظم رهبری به آن تاکید کرده‌اند، مفهوم عمیق استقلال قوه مقننه است. با آن‌که مجلس به عنوان مهم‌ترین رکن قوه مقننه خود نهادی است که بر سایر قوا و نهادهای نظام اعمال نظارت می‌کند و خط‌مشی آن‌ها را در قالب قوانین لازم‌الاجرا تعیین می‌کند، ولی باید همواره مترصد این خطر بود که ممکن است مجلس شورای اسلامی و نمایندگان مجلس آلت دست احزاب و گروه‌های مختلف سیاسی شوند. همچنین این احتمال همواره وجود دارد که مجلس به دولت وابسته شود. در چنین مواردی، دیگر نمی‌توان امیدوار بود که نمایندگان مجلس که به ارائه طرح‌ها و پیشنهادات قانونی می‌پردازند و یا به بررسی و مطالعه لوایح دولت روی می‌آورند، به منافع و مصالح ملی بیندیشند. مجلس وابسته به احزاب، گروه‌ها و یا دولت، در واقع صرفاً ضامن منافع حزبی، گروهی یا دولت‌مردان است و نمی‌توان به آن در پاسداری از حقوق و منافع شهروندان اعتماد کرد. این ادبیات (استقلال قوه مقننه) به نوبه خود، ادبیات بدیعی است که در علوم سیاسی و حقوق اساسی غربی کمتر می‌توان آن را مشاهده نمود. در زیر به چند نمونه از فرمایشات مقام معظم رهبری اشاره شده است که به معرفی این ایده پرداخته‌اند:

۱. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۸/۳/۱۰ در دیدار با نمایندگان و کارکنان مجلس شورای اسلامی ارائه کرده‌اند، به حفظ استقلال قوه مقننه تاکید نموده‌اند:

«این استقلالی که بحمداله قوه مقننه ما دارد، چیز خیلی با ارزشی است. استقلال به معنای دعوا کردن با دولت و مسئولان اجرایی نیست؛ به معنای ضدیت و مخالفت نیست... استقلال به معنای این است که مصلحت کشور و مصلحت مردم نباید فدای هیچ چیز شود. دستگاه مقننه طبیعتش این است که برای جریان امور به وسیله قوه مجریه، خطوطی را ترسیم کند؛ این کار را با دقت و با وجدان حقیقی کاری انجام دهد که بحمداله تاکنون این‌طور بوده است...»^{۴۶}

۲. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۶ به مناسبت آغاز به کار هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کرده‌اند، به این مسئله توجه فرموده‌اند که هیچ تهدید و تطمیعی نباید نمایندگان را از ایفای وظایف بازدارد:

«استقلال نمایندگان و شخصیت متین و استوار آنان، مورد انتظار همه موکلان است. هیچ تطمیع و تهدیدی نباید نماینده را تحت تأثیر بگیرد و او را از شأن و وظیفه نمایندگی بازدارد. شایسته‌گزینی و ارزش‌گرایی و شجاعت، معیار درست برای قول و فعل نمایندگان است.»^{۴۷}

۴۶- همان.

۴۷- همان.

۳. ایشان در بیانات مورخ ۱۳۷۵/۳/۲۹ که در دیدار با نمایندگان پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی اظهار کرده‌اند، به معنای استقلال قوه مقننه اشاره کرده و از آن دفاع کرده‌اند:

«وقتی که ما می‌گوییم نمایندگان مجلس مستقل باشند، یعنی به تشخیص خودشان نگاه کنند. البته از کارشناسان باید مدد بگیرند».^{۴۸}

۴. ایشان در خطبه‌های نماز جمعه تهران در تاریخ ۱۳۶۹/۱/۱، تلویحاً به تبیین بخشی از معنای مجلس مستقل می‌پردازند:

«جمهوری اسلامی ایران، مستقل‌ترین و قوی‌ترین پارلمان و مجلس شورا را دارد. در کمتر کشوری و شاید بتوانم بگویم که در هیچ کشوری در دنیا شما پارلمانی به قوت و استقلال مجلس شورای اسلامی ما پیدا نمی‌کنید. پارلمان‌هایی که به وسیله احزاب اداره می‌شوند، فرد وکیل و نماینده، تابع نظر حزب است؛ اما در این‌جا حزبی هم در کار نیست، بلکه جناح‌های سیاسی هستند؛ اما هیچ‌کدام از جناح‌ها بر رأی آن نماینده مجلس سلطه ندارند، او خودش به صورت آزاد و مستقل انتخاب می‌کند. ما در دنیا کجا چنین مجلسی را داریم؟».

۵. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۲۴ در دیدار با نمایندگان دوره نهم مجلس شورای اسلامی ارائه کردند، به معنای صحیح استقلال مجلس اشاره کرده‌اند:

«بنده به استقلال مجلس خیلی اهمیت می‌دهم و معتقدم واقعا مجلس مستقل یکی از نعم بزرگ است. بعضی تصور می‌کنند... مظهر استقلال از دولت، پریدن به دولت است. این‌جوری نیست. استقلال از دولت معنایش این نیست که آدم باید دائم با دلیل و بی‌دلیل، هی بپرد به دولت؛ به این کارش، به آن کارش؛ کارهایی که اصلاً لزومی ندارد انسان اعتراض کند. خب، یک قانونی بگذارید برخلاف آن جتهتی که او دارد حرکت می‌کند. به هر حال این‌ها چیزهای لازمی است».

۵) بهره‌گیری از توان کارشناسی دولت و سایر نهادها

۱. ایشان در بیانات مورخ ۱۳۷۴/۹/۲۹ در دیدار کارگزاران، در روز عید مبعث، به لزوم بهره‌مندی از نظرات کارشناسان معتمد اشاره کرده‌اند:

«شما هستید که باید اولویت‌ها را پیدا و روی آن‌ها بحث کنید. نظرات پخته و سنجیده را بگیرید. نظرات کارشناسان را بگیرید. البته کارشناس را باید بشناسید. هر کارشناسی مورد اعتماد نیست. ای بسا کارشناسانی که مسئولین بالا را گمراه کردند... گاه کارشناس، راهی را جلو نماینده مجلس یا مسئول می‌گذارد که به

وسیله آن واقعیتی را واژگونه و غلط به او معرفی می‌کند. این‌طور نیست که شما بتوانید به هر کارشناسی اعتماد کنید. کارشناس باید شناخته شده باشد، باید مورد اعتماد باشد، باید به انگیزه و عشق اسلامی و انقلابی و میهنی او اطمینان حاصل شده باشد و بدخواه نباشد. با استفاده از چنین کارشناسانی، با تأمل و فکر و مطالعه روی طرح‌ها و لوایح و مشورت صحیح و واقعی - که صحنه مجلس و کمیسیون‌ها جای مشورت واقعی است - باید شما بهترین قوانین را پیدا و تصویب کنید و به دولت بگویید که این بهترین راه را مشی کند. مردم هم وقتی این را ببینند، خوشنود می‌شوند...»^{۴۹}.

۲. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۴/۳/۲۹ در دیدار با نمایندگان پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی داشتند، به اهمیت رجوع قانون‌گذار به کارشناسی توجه فرموده‌اند:

«وقتی که ما می‌گوییم نمایندگان مجلس مستقل باشند، یعنی به تشخیص خودشان نگاه کنند. البته از کارشناسان باید مدد بگیرند. کارشناسان هم در وزارتخانه‌ها و هم در دانشگاه‌ها و هم در خود مجلس هستند. بحمداله امروز ما کارشناس کم نداریم. من روزی دغدغه کارشناسان ناسالم را داشتم... بفهمید کارشناس کیست. کارشناس گاهی توجیهی می‌کند که صاحب کار و کننده کار، از فلسفه آن توجیه بی‌اطلاع است... امروز بحمداله ما دچار کمبود در امر کارشناس نیستیم. ما در سازمان برنامه و وزارتخانه‌ها و در خود مجلس، کارشناسان خوب و مؤمن و حزب‌الهی داریم. از کارشناسان باید استفاده کرد، اما شنیدن حرف کارشناس برای سهولت تصمیم‌گیری و تدبیر و تأمل روی آن، یک حرف است و رعایت خواست یک مسئول اجرایی در امر لایحه و طرح قانونی و غیره، حرف دیگر است. دومی منفی است، ولی اولی مثبت است»^{۵۰}.

۳. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۶ به مناسبت آغاز به کار هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کرده‌اند، به لزوم برقراری ارتباط علمی با صاحب‌نظران تأکید کرده‌اند:

«ارتباط با صاحب‌نظران محیط‌های علمی و عملی و بهره‌گیری از تجربه‌ها و اندیشه‌های ارزشمند آنان نیز به غنای مجلس که بحمداله خود دارای ترکیبی علمی و کارشناسی و تخصصی است، خواهد افزود»^{۵۱}.

۴. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۷۱/۳/۷ به مناسبت آغاز به کار چهارمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کرده‌اند، به لزوم مشورت با کارشناسان در قانون‌گذاری اشاره و تأکید کرده‌اند:

۴۹- همان.

۵۰- همان.

۵۱- همان.

«بدیهی است که قانون‌گذاری صحیح و حکیمانه مستلزم آن است که نمایندگان، همه وقتی را که مجلس شورای اسلامی به آن نیاز دارد، صرف کنند و علاوه بر حضور در جلسات عمومی و کمیسیون‌هایی که در آن‌ها مباحثه و تبادل نظر انجام می‌شود، ساعاتی را هم صرف مطالعه و تفکر و مشورت با کارشناسان کنند و نیز از وجود کارشناسان امین در کمیسیون‌ها استفاده ببرند».

۶) تصویب قوانین با ثبات؛ انجام مطالعات دقیق برای قانون‌گذاری

یکی از عواملی که باعث تورم قوانین و پیچیدگی نظام حقوقی و در نتیجه سردرگمی شهروندان و شیوع انواع مختلف فساد اداری می‌شود، تصویب قوانینی است که از ثبات کمی برخوردار هستند. بی‌ثباتی قوانین ریشه در عوامل مختلفی دارد. شاید یکی از عوامل مؤثر در این زمینه، بروز تغییرات و تحولات در روابط اجتماعی - اقتصادی افراد جامعه باشد. بدیهی است تأثیر این عامل را نمی‌توان از نظر دور داشت. به همین خاطر است که هرگز نمی‌توان از ثبات ابدی قوانین بشری سخن گفت. بر این اساس، آنچه در این جا از ثبات و استحکام قوانین مدنظر است، مواردی است که در ارتباط با دقت و انجام مطالعات مختلف پیش از قانون‌گذاری است. به عبارت دیگر، در موارد بسیار آنچه باعث می‌شود قوانین ثبات و استحکام مطلوبی نداشته باشند، بی‌دقتی در قانون‌گذاری است. قانون‌گذاری‌های شتاب‌زده و عجولانه و بدون توجه به زوایای مسائل که گاه به خاطر یک‌سری خط‌مشی‌های صرفاً سیاسی صورت می‌گیرد، مهم‌ترین عامل بی‌ثباتی قوانین در اغلب نظام‌های حقوقی است. مقام معظم رهبری با شناخت این آسیب، مجلس شورای اسلامی را به اجتناب از تصویب قوانین فاقد استحکام دعوت کرده‌اند. در زیر به نمونه‌ای از این فرمایشات اشاره شده است:

۱. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۸ در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی ارائه کردند، به لزوم دقت در قانون‌گذاری و تصویب قوانین مستحکم و با ثبات تأکید کرده‌اند:

«سعی شود قوانینی که در مجلس می‌گذرد مستحکم و با ثبات باشد... بعضی از قوانین حذف شود و بعضی از قوانین بیاید، منتها با یک ساخت مستحکم و پایدار که هر روز نخواهیم قوانین را وصله‌پینه کنیم. یکی از اشکالات بزرگ این است که قوانین طوری با بی‌دقتی یا عدم مراجعه لازم به مواردی که باید مراجعه کرد، تنظیم شود که اندکی نگذشته، احتیاج به تجدیدنظر پیدا کند و یک مقدار وقت مجلس به تصویب مجدد قانون بگذرد... یک روز قانون را درست کنیم، یک روز قانون را رد کنیم و یا تغییر کلی بدهیم؛ این طوری نباشد، قوانین با ثبات و مستحکم باشد».^{۵۲}

۲. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۷۱/۳/۷ به مناسبت آغاز به کار چهارمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کرده‌اند، به لزوم به کارگیری دقت در قانون‌گذاری اشاره و تاکید کرده‌اند:

«هرچه دقت و سنجیدگی و به کار گرفتن دانش و اطلاعات در کار قانون‌گذاری بیشتر باشد، پیشرفت، موفقیت و گره‌گشایی در کار اجرا ممکن‌تر خواهد شد».

۷) توجه به ضرورت‌های واقعی و تلاش برای رفع مشکلات کشور

قانون‌گذار باید با فلسفه قانون و نظام قانون‌گذاری آشنا باشد. یکی از اهداف مهم قانون که فلسفه وجودی آن را تشکیل می‌دهد، تنظیم روابط اجتماعی افراد بشر است؛ به طوری که شاید بتوان گفت قانون هنگامی لازم است که بدون وجود آن خللی در روابط اجتماعی پدید آید یا منفعت قابل توجهی از دستان جامعه خارج شود. در غیر این صورت، لزومی برای تصویب قانون متصور نیست.

علی‌رغم این، گاه به نظر می‌رسد برخی از قوانین فاقد چنین ویژگی‌هایی هستند. گاه نظام قانون‌گذاری در کشور دچار انحرافات می‌شود که در آن عده‌ای به دنبال اهداف خاص حزبی و یا گروهی خود و یا به دنبال آمال و آرزوهای شخصی خود، امکانات قانون‌گذاری کشور را در مسیر نادرست به کار گرفته و تصویب قوانینی را پیگیری می‌کنند که جز هزینه هیچ سود خاصی برای نظام حقوقی کشور دربر ندارد.

اگر از این وضعیت افراطی صرف‌نظر بکنیم، در یک گام فروتر از آن، وضعیتی قرار گرفته است که در آن قانون‌گذار به صورت عقلانی عمل نمی‌کند. بدین معنا که قانون‌گذار رتبه‌بندی مناسبی از اولویت‌های کشور در دست ندارد و به همین خاطر، در قانون‌گذاری‌های خود بدون آن‌که به نیازهای ضروری و درجه یک کشور توجه کند، به نیازهایی که در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند، توجه نشان می‌دهد. این عدم عقلانیت باعث می‌شود که هیچ‌گاه مکانیزم‌های لازم برای اجرای آن قانون به وجود نیاید و قانون تصویب شده بدون آن‌که اجرا شود به بوته فراموشی سپرده شود و یا در صورت اجرا، نظام اجرایی کشور را با مشکلات فراوان ناشی از عدم وجود آمادگی‌های لازم مواجه سازد. مقام معظم رهبری در بیانات خود بارها به این مسئله توجه نشان داده و همگان به خصوص مجلس شورای اسلامی را به رعایت اولویت‌های کشور فراخوانده است:

۱. ایشان در بیانات مورخ ۱۳۷۵/۳/۲۹ که در دیدار با نمایندگان پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی اظهار کرده‌اند، به وظیفه سنگین مجلس در قبال تمهید مقدمات لازم برای اداره امور کشور توجه نموده‌اند:

«اگر در این کشور یک عارضه اقتصادی یا فرهنگی یا سیاسی وجود دارد که برای ملت یا برای اسلام مضر است و یا این‌که برای ملت، معوق رسیدن به راه‌های اهداف هدایت و اهداف نهایی و آرمان‌هاست، حل این

مشکل به شما نگاه می‌کند. شما هستید که موظفید. اگر شما قانون تصویب نکنید، دولت می‌تواند دست روی دست بگذارد و بنشیند و بگوید من کاری ندارم بکنم...»^{۵۳}

۲. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۷۹/۳/۶ به مناسبت آغاز به کار ششمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به لزوم توجه به نیازهای واقعی مردم تاکید کردند:

«انتظار رفع مشکلات و تأمین نیازها از دولت، مردم را بر گزینش نمایندگانی وادار می‌سازد که آنان را همراه و کمک‌کار دولت در برآمدن این مقصود تشخیص داده‌اند. پس نخستین هدف برای نمایندگان باید این باشد که در قلمرو قانون‌گذاری، به گشودن گره‌ها و از میان برداشتن مشکلات زندگی مردم همت گمارند و هیچ انگیزه‌ای را بر آن مقدم ندارند».

۳. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۹/۳/۲۹ در دیدار با نمایندگان دوره ششم مجلس شورای اسلامی ارائه کرده‌اند، به لزوم توجه به اولویت‌های اساسی کشور تاکید کرده‌اند:

«من در پیامی هم که به مناسبت افتتاح مجلس به شما عزیزان عرض کردم، این نکته را متذکر شدم که همه کارها را دفعتاً نمی‌شود انجام داد؛ اولویت‌ها را در نظر بگیرید. امروز در بعضی از گفته‌ها و اظهارات، راجع به شأن و شخصیت و شرف و کرامت انسان در جامعه حرف زده می‌شود. این بلاشک از اصول اسلامی است؛ اما کدام نقض کرامت انسانی بالاتر از این‌که انسانی، رئیس عائله‌ای، پدر خانواده‌ای، در جامعه‌ای که در آن همه‌چیز هم هست، نتواند اولیات زندگی فرزندان خودش را تأمین کند؟ کدام تحقیر از این بالاتر است؟... بله، مسئله معیشت قطعاً در اولویت اول است. معیشت که نبود، دین هم نیست، اخلاق هم نیست، حفظ عصمت و عفت هم نیست، امید هم نیست. کسی را که به موقعیتی دست پیدا کرده به خاطر این‌که برای رفع نابسامانی و فقر، تلاش و مجاهدت کند و شب و روز خودش را صرف نماید، ملامت نخواهند کرد. اولویت‌ها را پیدا کنید. مسائل اساسی جامعه این‌هاست».^{۵۴}

۴. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۸۰/۱/۱ در اجتماع بزرگ مردم مشهد و زائران حرم مطهر امام رضا(ع) ارائه کردند، به لزوم شناسایی مصالح کشور، ملت و اسلام و تصویب قوانین لازم در این زمینه اشاره کرده‌اند:

«قوه مقننه هم باید به عنوان پشتیبان و حامی این دو قوه، قوانین لازم را برای اجرای خوب و مشکل پیدا نکردن در راه عمل و اجرا، در اختیار این‌ها قرار دهد تا دچار کمبود قانون نشوند. در مجلس شورای اسلامی قانون باید طبق مصالح کشور، ملت و مطابق با اسلام باشد تا قوه مجریه و قوه قضائیه بتوانند با استفاده از قانون و مجرای صحیح قانونی، وظایف خودشان را انجام دهند. این می‌شود اقتدار ملی. اقتدار

۵۳- همان.

۵۴- همان.

ملی به کار جدی و قاطعانه از سوی همه مسئولان بخش‌های مختلف کشور و هماهنگی دستگاه‌های مختلف در راه مصالح ملت احتیاج دارد...»^{۵۵}

۵. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۶ به مناسبت آغاز به کار هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کرده‌اند، به لزوم توجه قانون‌گذار به رفع نیازها و مطالبات واقعی مردم اشاره کرده‌اند:

«نیازها و مطالبات حقیقی مردم را می‌شناسید؛ اشتغال، مبارزه با فساد مالی، زدودن محرومیت از مناطق محروم، مهار تورم و مقابله با گرانی، روان شدن چرخه خدمت‌رسانی، گسترش و اعتلای فرهنگ و اخلاق، رونق یافتن علم و تحقیق، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی مسئولان حکومتی، در شمار برجسته‌ترین این نیازها است و این‌ها است که عدالت اجتماعی را ممکن و پیشرفت و توسعه را محقق می‌سازد. نیازهای موهوم و ساخته دست تبلیغات‌چی‌های بیگانه و بدخواه، نباید به جای این خواسته‌های حقیقی بنشیند»^{۵۶}

۶. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۲۷ در دیدار نمایندگان هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی افاضه کرده‌اند، به لزوم توجه قانون‌گذار به آرمان‌های واقعی و اجتناب از اهداف کاذب تذکر داده‌اند:

«دنبال آرمان‌های حقیقی در قالب و لباس عملی آن بگردید. نباید دنبال ایده‌آلهایی بود که عملی و اجرایی نیستند، نباید به کم قانع شد و از آن آرمان‌ها دور ماند»^{۵۷}

۷. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۸۳/۱۱/۵ خطاب به مجلس شورای اسلامی صادر کردند، توجه به مطالبات عمومی مردم را به عنوان یکی از شاخص‌های مهم در ارزیابی عملکرد مجلس قلمداد کرده‌اند:

«مجلس شورای اسلامی در دوره هفتم بحمداله موفق شده است جهت‌گیری درست فعالیت خود را با ملاحظه نیازهای کشور انتخاب کند. ترجیح مطالبات عمومی و اساسی مردم بر انگیزه‌ها و گرایش‌های دیگر، شاخصه مهمی در این جهت‌گیری است که به توفیق الهی، مجلس تا کنون به آن دست یافته و همچنان باید بر آن پای بفشارد».

۸. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۸ به مناسبت آغاز به کار نهمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به لزوم رعایت اولویت‌های ضروری کشور تاکید کرده‌اند:

«اولویت‌های کشور باید احصاء شود و جایگاه شایسته را در اهتمام به قانون‌گذاری بیابد».

۵۵- همان.

۵۶- همان.

۵۷- همان.

۸) ترجیح منافع ملی

طبق اصل «۸۴» قانون اساسی «هر نماینده در برابر تمام ملت مسئول است و حق دارد در همه مسائل داخلی و خارجی کشور اظهار نظر نماید». «از آن‌جا که بر مبنای اسلام، هر فرد مسلمان نسبت به مسائل مربوط به همه امت مسئولیت دارد، نماینده یک محل از طرف آن‌ها نسبت به همه مسئولیت‌ها نمایندگی دارد و حاصل مسئولیت نماینده یک محل از طرف آن‌ها (این است که وی) نسبت به همه مسئولیت‌ها نمایندگی دارد و حامل مسئولیت یک یک موکلین خود است. این اصل بر این اساس تنظیم شده که نماینده مناطق، فقط خود را مسئول منطقه خود ندانند. بنابراین، هر نماینده در مجلس نسبت به همگان مسئولیت عام دارد که این مسئولیت را از موکلین خود برعهده گرفته است».^{۵۸}

علی‌رغم وجود چنین اصلی، گاه عملکرد برخی از نمایندگان به گونه‌ای بوده است که گویا تنها سخنگوی مردم حوزه خود هستند و صرفاً در مقابل آن‌ها مسئولیت دارند. برای مثال، گاه برخی از نمایندگان به دنبال این هستند که به یکی از روستاهای واقع در حوزه انتخابیه خود گازرسانی صورت بگیرد و برای این منظور، قسمت مهمی از وقت خود را صرف می‌کنند. حال آن‌که بدیهی است ممکن است روستاهای مختلفی در کشور وجود داشته باشند که با همین مشکل درگیر باشند و رفع نیاز یکی و بی‌توجهی به دیگری، برخلاف عدالت، انصاف و اصل برابری است. چنین نمایندگانی می‌توانند تلاش کنند روستاهای فاقد شبکه گاز را شناسایی کرده و با ارائه یک طرح قانونی و یا مذاکره با دولت، سعی کنند به تمامی روستاهای مزبور طی یک برنامه منظم و فراگیر، گازرسانی انجام دهند. با توجه به این واقعیت، مقام معظم رهبری در موارد متعدد به این مسئله اشاره کرده و به نمایندگان توصیه کرده‌اند که خود را نماینده تمام ملت بدانند و هرگز به خاطر پیگیری منافع محلی و منطقه‌ای، از منافع ملی غفلت نکنند:

۱. ایشان در بیانات خود که در تاریخ ۱۳۷۱/۳/۲۰ در دیدار نمایندگان دوره چهارم مجلس شورای اسلامی اظهار کرده‌اند، به وظیفه اصلی نمایندگی که نمایندگی تمام ملت است، اشاره کرده‌اند:

«این‌که ما فرض کنیم نماینده وظیفه دارد بیاید بایستد آن‌جا و مشکلات حوزه انتخابیه‌اش را به عنوان وظیفه نمایندگی بیان کند، نه، این وظیفه نمایندگی نیست. بیان مشکلات حوزه انتخابیه، البته کار خوبی است و اگر به شکل صحیحی انجام گیرد، مفید است. اما این‌که ما خیال کنیم که نماینده فلان شهر و فلان حوزه انتخابیه بودن معنایش این است که بیاییم و بگوییم آن‌جا آسفالت ندارد یا آب ندارد، یا دانشگاه ندارد یا چه و چه، این وظیفه نمایندگی نیست. شما باید قانونی را بگذرانید که بتواند امور همه جای کشور را متکفل شود بما فیه حوزه نمایندگی شما؛ تا مبادا حوزه نمایندگی‌تان، از قانونی که همه‌جانبه وضع نشده

۵۸- بخشی از سخنان نایب رئیس مجلس بررسی نهایی قانون اساسی پیرامون اصل ۸۴ اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس (۱۳۶۴) مشروح

مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی، تهران: مجلس شورای اسلامی، ج ۲، ص ۸۳۷

است، به اقتضای کیفیتش، خارج بماند. مسئله این است».^{۵۹}

۲. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۶ به مناسبت آغاز به کار هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به نمایندگان تذکر داده‌اند که نگاه ملی به همه قوانین و برنامه‌های مصوب مجلس وظیفه آن‌ها است: «نگاه ملی به همه قوانین و برنامه‌های مصوب مجلس، وظیفه عموم نمایندگان است. انواع سلیقه‌ها و گرایش‌های سیاسی و اقوام ایرانی و پیروان ادیان و اهالی مناطق گوناگون کشور در مجلس حضور دارند. همه تمایلات منطقه‌ای و قومی و بخشی باید در پرتو نگاه ملی برآورده شود و به جای قوانین کم‌عمق یا کم‌عمر و کم‌اثر یا غیرعملی، قوانینی گره‌گشا، پر تأثیر، جامع و سنجیده فراهم شود».^{۶۰}

۳. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۲۷ در دیدار با نمایندگان هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی ارائه کردند، به لزوم ترجیح مصالح کلی و ملی به مصالح منطقه‌ای تأکید کرده‌اند:

«مسئله بعد، ترجیح مصالح کلی بر مصالح منطقه‌ای است... بنده هم یک وقت در مجلس بوده‌ام و می‌دانم نمایندگی چگونه است؛ با مجلس هم که سال‌ها است سروکار داریم. مصالح منطقه‌ای را بر مصالح کلی ترجیح ندهید... طرح‌های منطقه‌ای: فلان‌جا فرودگاه، فلان‌جا جاده، فلان‌جا اتوبان و... توقعاتی وجود دارد؛ نماینده هم این‌ها را به مجلس منتقل می‌کند و از آن‌جا به دولت منتقل می‌شود و در نتیجه، فشار. دولتی‌ها هم بالاخره به هر دلیلی تسلیم می‌شوند و زیر بار می‌روند؛ اما نتیجه چیست؟ نتیجه این است که طرح‌های نیمه‌تمام ما اگر در حدود چهار هزار طرح است، می‌شود پنج هزار، می‌شود ده هزار. کار سختی است، اما باید آن را تحمل کرد».^{۶۱}

۴. ایشان در پیامی که در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۷ به مناسبت آغاز به کار نهمین دوره مجلس شورای اسلامی صادر کردند، به اجتناب از پیروی از منافع حزبی و گروهی و محلی تأکید کرده‌اند:

«اکنون در طلیعه مجلس نهم، اصلی‌ترین توصیه اینجانب به نمایندگان محترم آن است که در جایگاه خطیری که با رأی مردم به دست آورده‌اند، تنها به مسئولیت الهی و ادای وظیفه سنگین نمایندگی از ملت بیندیشند و انگیزه‌ها و حب و بغض‌های شخصی و گروهی و طائفه‌ای و محلی را در قانون‌گذاری که مهم‌ترین وظیفه مجلس شورای اسلامی است و نیز در نظارت بر اجرای قانون و البته نیز در موضع‌گیری‌هایی که فضای کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد، دخالت ندهند».

۵۹- همان.

۶۰- همان.

۶۱- همان.

۹) نظارت بر اجرای صحیح قوانین و جلوگیری از دور زدن قانون

همواره این مسئله یکی از روشن‌ترین مسائل در علم قانون‌گذاری بوده است که تصویب و انتشار قانون، پایان وظیفه قانون‌گذاری نیست؛ درست همان‌گونه که زاییدن فرزند، پایان دوران مادری نیست. همان‌گونه که کودک پس از تولد تا مدت‌ها به مراقبت و مواظبت نیاز دارد تا پا بگیرد و بتواند به زندگی خود ادامه دهد، قانونی نیز که تصویب و منتشر می‌شود احتیاج به مراقبت و مواظبت دارد تا بتواند مسیر خود را در جامعه پیدا کند و اثرگذار باشد. قانونی که نسبت به اجرا یا عدم اجرای آن هیچ‌گونه نظارتی صورت نمی‌گیرد در واقع با عدم قانون برابر است و هیچ تأثیری نمی‌تواند داشته باشد.

همچنین فراتر از آن، قانونی که بد اجرا می‌شود و یا مورد سوءاستفاده واقع می‌شود، نمی‌تواند به آثار مطلوب نائل شود و تنها بار هزینه‌های عمومی را سنگین‌تر خواهد کرد. همواره باید به دنبال مجریانی بود که مصالح قانونی را به مصالح شخصی و حزبی ترجیح می‌دهند و به دنبال اجرای اوامر قانون، تلاش می‌کنند. فقدان مجری خوب باعث می‌شود که قانون یا بد اجرا شود و یا متروک شود. بدین ترتیب، در ذیل عنوان نظارت بر حسن اجرای قوانین، عناوین و مصادیق مختلفی می‌گنجد که گاه وجود ایرادات و نواقص در یک یا برخی از آن‌ها نظام قانون‌گذاری را با مشکلاتی مواجه می‌سازد. مقام معظم رهبری در بیانات و پیام‌های مختلفی به اهمیت بحث اجرای قوانین و اعمال نظارت دقیق نسبت به آن اشاره و تاکید کرده‌اند:

۱. ایشان در بیانات خود که در دیدار با رئیس و مسئولان قوه قضائیه در تاریخ ۱۳۶۸/۶/۲۰ اظهار کرده‌اند، به اهمیت وجود مجری خوب تاکید کرده‌اند:

«نکته دوم، مسئله اشخاص در قوه قضائیه است. من تصور می‌کنم که بهترین قوانین - به خصوص در قوه قضائیه - چنانچه در دست آدم‌های ناسالم عملی (آدم‌های فاسد) یا ناسالم فکری (افراد جاهل و بی‌سواد و نادان و بی‌عقل) قرار گیرد، به یک چیز بی‌خاصیت و احیاناً مضر تبدیل خواهد شد. پس، قانون خوب کافی نیست. یک وقت‌هایی گفته می‌شد که قوه قضائیه برای فلان کار قانون ندارد، ولی حالا این قانون وجود دارد؛ با این قانون چه کار می‌خواهیم بکنیم».^{۶۲}

۲. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۵/۳/۲۹ در دیدار با نمایندگان پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی داشتند، به اهمیت اجرای قانون اشاره کرده‌اند:

«اگر رئیس‌جمهورمان آدم کارآمد و پرکاری نبود، انسان دارای احساس مسئولیتی نبود، اگر بینش دینی نداشت و اگر در راه خدا مجاهدت نکرده بود، مجلس هرچه هم قانون خوب تصویب می‌کرد، چه فایده داشت؟ وقتی مجری وجود نداشته باشد، قانون فایده‌ای ندارد. پس وجود مجری خوب، مثل وجود دست‌های کارآمد و بازوان تواناست. شما باید راه را نشان دهید و خط را ترسیم کنید».

۳. ایشان در بیانات مورخ ۱۳۷۶/۶/۲ که در دیدار رئیس‌جمهور و هیئت وزیران به مناسبت آغاز هفته دولت ایراد کرده‌اند، با اشاره به داستان اصحاب سبت به نکته بسیار جالب منع حیل قانونی اشاره کرده‌اند که می‌تواند راهگشا باشد:

«بعضی قانون را طوری عمل می‌کنند که اصحاب سبت عمل کردند! اصحاب سبت هم عین مر قانون عمل کردند؛ یعنی خدا گفته بود روز شنبه ماهی نگیرید، این‌ها هم روز شنبه ماهی نگرفتند. بله! کار کوچکی کردند که آن هم رسماً منع نشده بود و آن، این بود که حفره‌هایی درست کردند، ماهی‌ها داخل آن حفره‌ها آمدند، راه آن حفره‌ها را در روز شنبه بستند، تا ماهی نتواند برگردد! روز شنبه این کار را کردند، روز یکشنبه همان ماهی‌ها را گرفتند! این ظاهر قانون است. اگر شما نگاه کنید، این مثل همان کلاه شرعی‌هایی است که یک ربای سنگین کذایی را با یک شاخه نبات جا به جا می‌کردند! قانون بود، ظاهر شرع بود؛ اما امام بزرگوار رضوان‌اله علیه که یک فقیه قوی آگاه به لب و روح دین بود، قبل از اینکه تشکیل حکومت بدهد، این را منع کرد... ایشان مطلقاً حیل ربا را منع کرد. شما آقایان، حیل قانون را هم منع کنید و جلوش را بگیرید. بعضی از شرکت‌ها و بعضی از مجموعه‌های علی‌الظاهر قانونی، حامل باطن اصحاب‌السبتی هستند. مواظب باشید کسانی که می‌خواهند از قانون بگریزند، شما را به این دام نیندازند؛ نایند شما را قانع کنند که این کار قانونی است».^{۶۳}

۴. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۹/۲/۱۴ در دیدار کارگران و معلمان به مناسبت روز جهانی کارگر و سالگرد شهادت استاد مطهری افاضه فرمودند، به لزوم جلوگیری از تقلب و خدعه در برابر قانون اشاره و تاکید کرده‌اند:

«مسئولان سررشته‌دار امورند. از طرفی باید اجازه بدهند که کسانی از مجاری صحیح، تلاش اقتصادی سالم و قانونی بکنند... اما باید جلو استفاده از روش‌های غیرقانونی، استفاده از راه‌های تقلب و خدعه و مکر و سوءاستفاده از ثروت‌های عمومی را بگیرند. این‌ها ممنوع است...».

۵. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۵/۶/۸ در دیدار با رئیس‌جمهور و هیئت وزیران به مناسبت هفته دولت ارائه کردند، به لزوم جلوگیری از سوءاستفاده‌های ناشی از قوانین نامناسب اشاره کرده‌اند:

«بایستی در دستگاه‌های مختلف دولت، توجه دقیقی شود که جلو استفاده‌های غیرمنطقی و غیرصحیح منتهی و منجر به ثروت‌های کلان گرفته شود. اگر احیاناً قانونی هم وجود دارد که این قانون از روی غفلت گذارده شده است، یا مقرراتی در جایی وضع شده است که این نتیجه را می‌بخشد، چون این ضرر و عیب را دارد، باید حتی آن قانون علاج شود و مجلس شورای اسلامی و هیئت دولت و بقیه بخش‌های گوناگون،

توجه کنند که این را طوری علاج نمایند و نگذارند آن زمینه را فراهم کند.^{۶۴}

۱۰) لزوم توجه به قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام

وجود سلسله مراتب هنجاری در نظام حقوق اساسی، یکی از واقعیت‌های غیرقابل انکار و یکی از نشانه‌های دولت حقوقی مدرن است. سلسله مراتب هنجارها بدین معنا است که هنجارهای الزام‌آور حقوقی دارای ارزش و جایگاه یکسان نیستند؛ برخی از این هنجارها در مقایسه با دیگری، اهمیت بیشتری دارند و برخی دیگر در رتبه‌های پایین‌تری قرار می‌گیرند. رعایت این سلسله مراتب باعث می‌شود که نظام حقوقی قابلیت پیش‌بینی داشته باشد و روابط بین نهادهای مختلف کشور به هم نریزد.

در نظام جمهوری اسلامی ایران به مانند اغلب نظام‌های حقوق اساسی، قانون اساسی در رأس هرم حقوقی کشور قرار گرفته است و بر تمامی قوانین و مقررات دیگر حاکم است. اگر اختلاف و تعارضی بین قانون اساسی و سایر قوانین و مقررات به وجود بیاید، تقدم با قانون اساسی است و قوانین و مقررات معارض از چرخه حقوقی کشور خارج می‌شوند. سیاست‌های کلی نظام نیز که بنابر بند «۱» اصل «۱۱۰» قانون اساسی توسط رهبری اعلام می‌شوند، از نظر جایگاه و موقعیتی که در نظام حقوقی کشور دارند، برتر از قوانین مصوب مجلس فرض می‌شوند و به همین خاطر، رعایت آن‌ها بر قانون‌گذار عادی الزامی است. در واقع، رعایت اسناد بالادستی از طرف قانون‌گذار باعث می‌شود که انسجام نظام حقوقی کشور حفظ شود و ارکان مختلف نظام با تعهد بیشتری نسبت به قوانین مصوب مجلس عمل کنند. در همین راستا، مقام معظم رهبری در موارد مختلفی به لزوم رعایت قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام تاکید کرده‌اند.

۱. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۲۳ در دیدار با نمایندگان دوره ششم مجلس شورای اسلامی ارائه کردند، به مسئله رعایت قانون اساسی در قانون‌گذاری‌ها و تلاش برای اجرایی کردن آن تاکید کرده‌اند:

«مجلس همیشه برای همه -برای مردم و برای مسئولان- نقطه اساسی امید است... کلیت قانون اساسی باید مورد نظر و توجه شما باشد. در یک برنامه‌ریزی بلندمدت و میان‌مدت، تلاشتان این باشد که تا آن جایی که برعهده شماست و فرصت‌های شما اجازه می‌دهد، اگر گیری در اجرای این قانون هست، آن را برطرف کنید».^{۶۵}

۲. ایشان در بیاناتی که در دیدار با نمایندگان ششمین دوره مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۷۹/۳/۲۹ ارائه کردند، به لزوم توجه به قانون اساسی تاکید کردند:

۶۴- همان.

۶۵- همان.

«عمل به قانون اساسی، علاج اساسی دردهای این کشور است و عمل هم متوقف بر این است که عناصر عمل‌کننده چه آن‌هایی که مجاری اجرای قانون اساسی را معین می‌کنند - مثل دستگاه‌های قانون‌گذاری - چه کسانی که آن را اجرا می‌کنند - مثل قوه مجریه - چه کسانی که عدالت و تخلف‌ها را مورد ملاحظه قرار می‌دهند - مثل قوه قضائیه - و همه دست‌اندرکاران این کشور، در مقام عمل، اخلاص و صفا و مسئولیت و انجام وظیفه را ملاک خودشان قرار دهند. این اساس قضیه است.»

۳. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۲۷ در دیدار با نمایندگان هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی ارائه کردند، قانون‌گذار را به رعایت سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی نظام دعوت کرده‌اند:

«آن‌چه همواره باید مورد نظر باشد، چشم‌انداز بیست‌ساله است؛ این چشم‌انداز خیلی مهم است... این چشم‌انداز کاملاً عملی است؛ یعنی به هیچ وجه در آن بلندپروازی‌های بی‌پشتوانه وجود ندارد... ما ملت ایران با این قانون اساسی جامع و با این ارکان نظام... می‌توانیم در ظرف بیست سال کشور خود را به نقطه اوج... برسانیم. سیاست‌ها را در نظر داشته باشید. سیاست‌ها براساس این چشم‌انداز تنظیم شده است. قانون‌ها باید با سیاست‌ها هماهنگ باشد، یعنی در دل سیاست‌ها جا بگیرد و به سمت این چشم‌انداز حرکت کند. آن چشم‌انداز هم بر پایه اسلام است...»^{۶۶}

۴. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۸ در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی ایراد فرمودند، به لزوم تصویب قوانینی برای اجرای سیاست‌های اصل «۴۴» قانون اساسی تاکید کردند:

«سعی شود قوانینی که در مجلس می‌گذرد، مستحکم و باثبات باشد. بحمداله سیاست‌های اصل «۴۴» با ملاحظه جوانب و رعایت آن مبانی و اصول، به سه قوه ابلاغ شد؛ این احتیاج دارد به قوانین. شما هم در کمیسیون‌های اختصاصی و هم به خصوص در مرکز پژوهش‌ها حقیقتاً می‌توانید بر این پایه طراح نظام اقتصادی باثباتی باشید که قوانین خودش را هم با خود داشته باشد؛ بعضی از قوانین حذف شود و بعضی از قوانین بیاید؛ منتها با یک ساخت مستحکم و پایدار که هر روز نخواهیم قوانین را وصله‌پینه کنیم.»^{۶۷}

۱۱) تصویب قوانین قابل اجرا

نگاه آرمانی به قانون همیشه وجود داشته است. از اول تاریخ همواره بوده‌اند کسانی که فکر می‌کردند با تصویب قانون به هر هدفی می‌توان نائل شد. با آن‌که با تصویب این دست از قوانین (آرمانی یا ایده‌آل) می‌توان به برخی از اهداف کوتاه و کم اهمیت رسید، ولی بدیهی است این‌گونه قوانین قابلیت اجرا پیدا

۶۶- همان.

۶۷- همان.

نخواهند کرد. بیان مطلب بدین شرح است که هر قانونی برای اجرایی شدن نیازمند وجود یک‌سری پیش‌زمینه‌ها و بسترها است تا اجرای آن را تضمین کند. تصویب قانون بدون توجه به این پیش‌نیازها باعث می‌شود که قانون علی‌رغم هزینه‌هایی که برای تصویب آن صورت گرفته است، در نیمه راه متوقف شود و بدون آن که اجرا شود به بوته فراموشی سپرده شود. مقام معظم رهبری با شناسایی این معضل، قانون‌گذار را به اجتناب از تصویب قوانین غیرقابل اجرا و آرمانی سفارش کرده است:

۱. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۷۹/۳/۲۹ در دیدار با نمایندگان دوره ششم مجلس شورای اسلامی ارائه کرده‌اند، به اهمیت وجود مجری خوب برای قانون تاکید کرده‌اند:

«در گزینش و محاسبه مسئولان، در دیوان محاسبات، در تنظیم بودجه، در تنظیم برنامه، در وضع قوانین، مر حقیقت را در نظر بگیرید. این اساس قضیه است. بسیاری از قوانین ما خوب هستند، اما جواب نمی‌دهند؛ چون در اجرا اشکال دارند. اگر حقیقتاً چشم‌بینای مجلس - البته با انصاف، با عدالت، با رعایت حدود الهی - متوجه مجریان باشد، این مشکل برطرف یا لااقل کم خواهد شد. این‌ها چیزهای بسیار مهمی است».

۲. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۸۲/۱۱/۲۴ در خطبه‌های نماز جمعه تهران داشتند، به این معنا اشاره کرده‌اند که قانون به مثابه جاده‌ای برای حرکت مسئولان درون آن است نه چیز دیگر:

«چون مجلس مرکز قانون‌گذاری است. قانون یعنی جاده‌ای که باز می‌شود تا مسئولان اجرایی از آن جاده حرکت کنند و با تلاش خود گوشه و کنار و زوایای کشور را آباد و اصلاح کنند. این جاده بازکنی به عهده قانون است و قانون را هم نماینده شما در مجلس وضع می‌کند؛ بنابراین مجلس خیلی مهم است».^{۶۸}

۱۲) دوری از هیجان‌ات زودگذر

حفظ نظام حقوقی در مقابل هیجان‌ات و امواج زودگذر اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و غیره یکی از دغدغه‌های کلاسیک در علوم سیاسی و علوم مربوط به قانون‌گذاری است. در واقع سؤال اصلی این است که چگونه می‌توان امواج و هیجان‌ات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و غیره را از نیازها و ضرورت‌های اصیل بازشناخت. اهمیت این مسئله این‌جا است که با بازشناسی این دو می‌توان خط‌مشی قانون‌گذاری را تعیین کرد. به عبارت دیگر، با آن‌که تصویب قوانین و مقررات جدید یا اصلاح قوانین و مقررات موجود هنگام بروز امواج زودگذر ضرورتی ندارد و باید با هرگونه تغییر رویه در این‌گونه موارد مقابله کرد، ولی در موارد بعدی (نیازها و ضرورت‌ها) حتماً باید رویه‌های موجود را تغییر داده و یا اصلاح کرد. به هر حال، قانون‌گذار باید بتواند این دو را از یکدیگر بازشناخته و درخصوص هر مورد راهبرد مشخص و مناسبی داشته باشد. مقام معظم رهبری

در مواردی به این مسئله اشاره کرده و از آن تحت عنوان اسلامی خشم و شهوت یاد کرده است:

۱. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۸۰/۹/۲۱ در جمع کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ارائه کرده‌اند، به لزوم تصمیم‌گیری در وضعیتی آرام و به دور از غلبه خشم و شهوت یا طمع اشاره فرموده‌اند:

«خشم و شهوت خود را کنترل کنید. مراقب باشید با خشم و طمع نه قضاوت کنید، نه قانون بنویسید و نه تصمیم بگیرید. بدترین چیزها این است که انسان در حالت شدت مجذوبیت نسبت به چیزی - به خصوص اگر آن چیز مادی و شخصی باشد- یا تحت تأثیر ترس و خشم و عصبانیت، بخواهد تصمیمی بگیرد، چیزی را امضا کند، قیام و قعودی بکند، قضاوتی بکند و حکمی صادر نماید. این لغزش بزرگی است».^{۶۹}

۱۳) انسجام در قانون‌گذاری

انسجام در نظام حقوقی کشور عناوین مختلفی را دربر می‌گیرد که تصویب قوانین منسجم یکی از مصادیق مهم و بارز آن است. قانون‌گذار برای ایجاد یک نظام قوانین منسجم اقدامات مختلفی را باید انجام دهد. اول این که هنگام قانون‌گذاری باید از تمامی قوانین موجود در آن زمینه آگاهی داشته باشد تا در موارد لزوم با اصلاح همان قوانین موجود از تصویب قوانین جدید بی‌نیاز شود. دوم این که از تصویب قوانین معارض با قوانین پیشین خودداری کند مگر آن که به طور صریح قوانین پیشین را با ذکر عنوان ماده یا مواد مربوطه نسخ کند. سوم این که از تصویب قوانین پراکنده و جزئی خودداری کند و به جای آن با انواع برنامه‌ریزی‌های میان‌مدت و بلندمدت به تصویب قوانین جامع و فراگیر در موضوعات مختلف مبادرت کند. چهارم این که در خصوص انتشار قوانین به گونه‌ای عمل کند که دسترسی به حقوق موجود هم برای شهروندان و هم برای مجریان قانون تسهیل شود تا حتی از کسی ضایع نشود. این چهار گام، اقداماتی هستند که قدر یقین برای ایجاد و حفظ انسجام در قانون‌گذاری لازم هستند و عدم رعایت آن‌ها به معنای به هم ریختن بنیاد و ساختار نظام حقوقی است. مقام معظم رهبری در موارد متعددی به لزوم حفظ انسجام در نظام قانون‌گذاری کشور اشاره کرده‌اند:

۱. ایشان در بیانات مورخ ۱۳۷۵/۳/۲۹ که در دیدار با نمایندگان پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی اظهار کرده‌اند به این مسئله توجه کرده‌اند که قانون‌گذاری را نباید به صورت یک کار جدا از هم در نظر گرفت:

«باید قانون‌گذاری را به چشم یک امر کوچک و فردی و جدای از یکدیگر نگاه کرد. مجموعه قوانینی که شما می‌گذارید - چه به صورت قانون‌های جداگانه، چه به صورت قانون بودجه یک‌ساله، چه به صورت برنامه‌های بلندمدت پنج‌ساله و یا اگر همت کنید، بیشتر- همه این‌ها عبارت است از آن چیزی که این کشور در آن طریق سیر خواهد کرد».^{۷۰}

۶۹- همان.

۷۰- همان.

۲. ایشان در بیاناتی که در تاریخ ۱۳۶۸/۶/۲۰ در دیدار با رئیس و مسئولان قوه قضائیه داشتند، با یک دید منفی به مسئله قوانین و مقررات متناقض اشاره کرده‌اند:

«همین چند روز پیش شنیدم که یک نفر برای کارش به جایی مراجعه کرده بود و آن طرف هم برای انجام کار این فرد رشوه می‌خواست است. مراجعه‌کننده رشوه نداده و آن طرف هم گفته... یا این پول را می‌دهی یا نمی‌دهی؟ اگر بدهی، طبق این بخش‌نامه عمل می‌کنم و کارت انجام می‌شود و اگر ندهی، طبق بخش‌نامه دیگر عمل می‌کنم که کارت انجام نشود! یعنی دو بخش‌نامه وجود دارد و راه برای من باز است! این‌ها قوانین مبهمی است که از متن آن می‌شود دو بخش‌نامه متناقض درآورد، یعنی اگر پول داد، این مأمور دولتی له‌الخیار می‌تواند بر طبق این بخش‌نامه عمل کند و اگر نداد، می‌تواند بر طبق آن بخش‌نامه عمل نماید...».

در ادامه همین جلسه با وضوح بیشتری به مسئله قوانین متناقض اشاره می‌کنند:

«باید ابهام قوانین مبهم و تناقض قوانین متناقض برطرف بشود... یعنی اگر ما می‌خواهیم برگردیم به قوانین و اصلاح آن‌ها را انجام بدهیم، از این بعد نگاه نکنیم، نه این‌که حالا ما قانون کم داریم، بیاییم قانون بگذاریم. نه، الحمدله قانون فراوان است.».

۳. ایشان در بند «۳» سیاست‌های کلی امنیت اقتصادی که در تاریخ ۱۳۷۹/۱۲/۲۰ ابلاغ کرده‌اند، به برخی از ویژگی‌های لازم برای قوانین اشاره نموده‌اند که سازگاری و هماهنگی از آن جمله است:

«قوانین و سیاست‌های اجرایی و مقررات باید دارای سازگاری و ثبات و شفافیت و هماهنگی باشند.».

نتیجه‌گیری

هدف از مطالبی که ارائه شد، شناساندن اندیشه‌های امام راحل و مقام معظم رهبری پیرامون مسئله قانون و نظام قانون‌گذاری بود. این شناسایی از آن‌جا اهمیت دارد که طبق مقدمه قانون اساسی، رهبر به عنوان ضامن عدم انحراف سازمان‌های مختلف از وظایف اصیل انقلابی خود به شمار می‌آید و بدین ترتیب، رهبری و هدایت نظام برعهده رهبر نهاده شده است. با آن‌که نه امام راحل و نه مقام معظم رهبری هیچ‌کدام به طور مستقل و مشخص به بیان سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری نپرداخته‌اند، ولی همان‌طور که به تفصیل بیان شد، مؤلفه‌ها و عناصر مختلفی از این سیاست‌ها را می‌توان در بیانات و پیام‌های گوناگون آن‌ها مشاهده کرد. مسائل و مباحثی که در این سخنرانی‌ها و پیام‌ها مورد اشاره واقع شده‌اند، هم در ارتباط با اصول ماهوی قانون‌گذاری قرار می‌گیرند و هم در ارتباط با اصول شکلی هستند. همچنین هم به مراحل قبل از تصویب

قانون و هم به حین و بعد از تصویب آن ناظر هستند. به هر ترتیب، با حذف موارد تکراری و یک‌دست کردن مواردی که به آن‌ها اشاره شد، فهرستی از مؤلفه‌های مهم سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری را آن‌گونه که در اندیشه امام راحل و مقام معظم رهبری منعکس شده است، می‌توان به شرح زیر ارائه کرد:

۱. مؤلفه‌های مربوط به اصول ماهوی قانون‌گذاری:

- ۱,۱. لزوم توجه به موازین و ارزش‌های اسلامی در قانون‌گذاری؛
- ۱,۲. لزوم توجه به قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام؛
- ۱,۳. لزوم توجه به محرومان و نیل به عدالت اسلامی؛
- ۱,۴. حفظ استقلال و عدم تمایل به شرق و غرب؛
- ۱,۵. توجه به ضرورت‌های واقعی و تلاش برای رفع مشکلات کشور؛
- ۱,۶. تصویب قوانین قابل اجرا و اجتناب از آرمان‌گرایی کاذب؛
- ۱,۷. تصویب قوانین باثبات و مستحکم؛
- ۱,۸. احترام به حقوق اقلیت‌ها.

۲. مؤلفه‌های مربوط به اصول شکلی قانون‌گذاری:

- ۲,۱. حفظ استقلال قوه مقننه؛
- ۲,۲. همکاری مجلس با سایر نهادهای کشور در امر قانون‌گذاری؛
- ۲,۳. بهره‌گیری از توان کارشناسی دولت و سایر نهادهای کشور؛
- ۲,۴. انجام مطالعات به هنگام قانون‌گذاری؛
- ۲,۵. ساده‌سازی قوانین و امور اداری؛
- ۲,۶. دوری از هیجانات زودگذر؛
- ۲,۷. ترجیح منافع ملی به محلی و گروهی؛
- ۲,۸. انسجام در قانون‌گذاری.